

Voorwaarden voor online deliberatie

Masterscriptie Academische Master Wijsbegeerte
Johannes ten Hoor (3473155)

Begeleider: dr. J. H. Anderson
Tweede beoordelaar: dr. T. Fossen (Universiteit Leiden)

Aantal woorden (exclusief samenvatting, voetnoten en bibliografie): 13459
Inleverdatum: 20 augustus 2014

Samenvatting

In mijn masterscriptie formuleer ik op basis van een theoretisch conceptuele analyse van de deliberatieve democratietheorie een aantal voorwaarden voor online deliberatie, en ga ik in op de vraag hoe online deliberatie een rol kan spelen in het vergroten van burgerschapscompetentie. Daarin maak ik gebruik van de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen, waarbij de kern van deliberatie rationeel overleg tussen vrije en gelijke partijen is. Met mijn scriptie wil ik een bijdrage leveren aan de normatieve, filosofische dimensie in het wetenschappelijke debat over online deliberatie. Daarnaast kunnen de door mij geformuleerde voorwaarden gebruikt worden om deliberatieve initiatieven kritisch te analyseren.

De voorwaarden voor online deliberatie kunnen in zes richtlijnen worden samengevat: (1) Online deliberatie vindt plaats in een daarvoor bedoelde omgeving die geen enkel ander doel dient dan deliberatie. Alleen dan kan er sprake zijn van een voortdurende en onafhankelijke vereniging. (2) Eventuele resultaten zijn herleidbaar tot de inhoud van de deliberatie. (3) Deelnemers staan op gelijke voet: iedereen heeft een gelijke stem in het debat en gelijke middelen om bij te dragen aan deliberatie. (4) Er moet bij online deliberatie gestreefd worden naar een zo groot mogelijke pluriformiteit. (5) Deelnemers aan online deliberatie erkennen elkaar als hebbende deliberatieve capaciteiten. (6) Iedere bijdrage aan online deliberatie dient rationeel te zijn.

De belangrijkste competentie waar burgers over moeten beschikken bij deliberatie is het leveren van een rationele bijdrage, op basis van hoog-diagnostische informatie. Online deliberatie kan een rol spelen bij het vergroten van die competentie door toegang tot goede informatie te bieden en deelnemers de mogelijkheid te bieden hun argumentenrepertoire te vergroten. Ook moet online deliberatie aansluiten bij de leefwereld van de deelnemers. Het bewaken van de kwaliteit van online deliberatie ligt in handen van de deelnemers zelf, om zo de vrijheid en gelijkheid binnen het discours te kunnen waarborgen. Zuilvorming kan voorkomen worden wanneer het onderwerp van deliberatie een pluriform publiek aanspreekt en het debat gefaciliteerd wordt door een zo neutraal mogelijke organisatie. Sociaal conformisme zal geen groot probleem vormen voor online deliberatie, omdat deelnemers de mogelijkheid hebben anoniem te participeren en niet noodzakelijkerwijs afhankelijk zijn van bepaalde groepsrelaties.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
I Inleiding	4
II Deliberatieve democratie en burgerschapscompetentie	5
2.1 <i>Deliberatieve democratie: de burger als medewetgever</i>	6
2.2 <i>Cohens voorwaarden voor ideale deliberatie</i>	6
2.3 <i>Kritische vragen bij het deliberatieve democratiemodel</i>	8
2.4 <i>Wat is burgerschapscompetentie?</i>	9
2.5 <i>Zijn burgers wel competent genoeg voor deelname aan publieke deliberatie?</i>	12
III Voorwaarden voor online deliberatie	14
3.1 <i>Besluitvormingsmechanisme of educatieve tool?</i>	15
3.2 <i>De ideale deliberatieve procedure als mogelijksvoorwaarde voor online deliberatie</i>	16
3.3 <i>Voorwaarden voor online deliberatie</i>	17
3.4 <i>Hoe vergroot online deliberatie burgerschapscompetentie?</i>	20
IV Casestudy: YourView	22
V Uitdagingen voor online deliberatie	25
5.1 <i>Wie bewaakt de kwaliteit van online deliberatie?</i>	25
5.2 <i>Sociale uitdagingen voor online deliberatie</i>	28
VI Conclusie	29
Bibliografie	32

I Inleiding

“Deliberatieve democratie heeft de wind in de zeilen,” concludeerde David Van Reybroeck eind 2013 in een artikel over de wereldwijde zoektocht naar een nieuwe vorm van democratie.¹ Die positieve aandacht voor deliberatieve democratie is van relatief recente datum. Toen James Fishkin in 1996 zijn eerste grote experiment met deliberatie opzette, waarbij zeshonderd mensen een weekend lang bij elkaar kwamen voor beraadslaging over politieke onderwerpen, kreeg hij nog veel sceptische reacties. Burgers die zouden beraadslagen? Onmogelijk! Burgers zouden niet competent genoeg zijn om met elkaar in debat te gaan over politieke onderwerpen, en niet in staat zijn tot een collectief publiek standpunt te komen.²

Nieuwe technologieën bieden ongekende mogelijkheden voor deliberatie. Het internet biedt burgers de mogelijkheid om, nauwelijks aan tijd en plaats gebonden, op allerlei manier het debat aan te gaan met elkaar. Maar de kritische vragen die gesteld werden bij het experiment van Fishkin, kunnen ook bij online deliberatie gesteld worden. Zijn burgers wel competent genoeg? En daarbij: aan welke voorwaarden moet online deliberatie voldoen, en wie ziet er op toe dat deze voorwaarden worden nageleefd? Anderzijds blijkt dat deliberatieve technologieën die zeer strenge procedures hanteren en strikte inhoudelijke eisen stellen aan de bijdragen van deelnemers op weinig publiek hoeven te rekenen.³ Is het wel mogelijk een online omgeving te ontwerpen die zowel deliberatief is, als in staat een groot publiek aan te trekken?

In de afgelopen decennia is er veel geschreven over en onderzoek gedaan naar deliberatie en burgerschapscompetentie. Met de opkomst van het internet richtte dat onderzoek zich eveneens op online deliberatie. De wetenschappelijke aandacht voor online deliberatie focust zich echter vooral op de werking en effecten van deliberatieve technologieën, en minder op de normatieve, filosofische aspecten van deliberatie. In mijn scriptie wil ik, op basis van de deliberatieve democratietheorie, een aantal voorwaarden opstellen voor online deliberatie. Daarnaast zal ik nadrukkelijk aandacht besteden aan de voor deliberatie vereiste competenties, en de rol die online deliberatie zou kunnen spelen in het vergroten van die competenties.

Bij het bestuderen van de relatie tussen (online) deliberatie en burgerschapscompetentie zijn verschillende benaderingen mogelijk.⁴ De eerste benadering is vanuit een politiek perfectionistische visie, waarbij ik zou kunnen betogen dat iedere burger in een democratie wil leven, dat het deliberatieve model de beste vorm is voor een democratie en dat de overheid een positieve verplichting heeft om ervoor te zorgen dat haar burgers over de juiste competenties beschikken om in een deliberatieve democratie te kunnen participeren.⁵ Online deliberatie kan in dat geval door de

¹ David Van Reybroeck, “Peil het volk eens terwijl het denkt,” *De Correspondent*, december 2013, <https://decorrespondent.nl/512/peil-het-volk-eens-terwijl-het-denkt/51177984-1bea4480> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014).

² Ibidem.

³ Tim van Gelder, “Cultivating Deliberation for Democracy,” *Journal of Public Deliberation* 8.1 (2012), online beschikbaar: <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss1/art12/> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014), 2-4.

⁴ Ik dank Joel Anderson voor zijn suggesties op dit punt.

⁵ Voor een inleiding op (politiek) perfectionisme, zie Steven Wall, “Perfectionism in Moral and Political Philosophy,” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), red. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/perfectionism-moral/> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014). Redenen waarom burgers competent zouden moeten zijn worden uitvoerig beschreven in Jason Brennan, *The Ethics of Voting* (Princeton: Princeton U.P., 2012); zie ook: Jason Brennan, “The Right to a Competent Electorate,” *The Philosophical Quarterly* 61 (2012).

overheid worden ingezet om de competenties van burgers te vergroten. De tweede benadering is sociaalwetenschappelijk van aard: onder welke omstandigheden worden de beoogde resultaten van online deliberatie behaald? Wanneer ik kies voor een politiek perfectionistische benadering zal ik ook moeten rechtvaardigen dat de overheid een positieve verplichting heeft de competenties van burgers te vergroten, een discussiepunt dat het thema online deliberatie overstijgt en daar wellicht de aandacht van zou afleiden. De tweede benadering leent zich meer voor onderzoek vanuit de sociaalwetenschappelijke discipline. Daarom kies ik voor een derde benadering: een theoretisch conceptuele analyse. Stel dat we uitgaan van een deliberatief democratisch model, en dat we willen dat burgers beschikken over de competenties die vereist zijn om deel te kunnen nemen aan deliberatie, aan welke voorwaarden moet online deliberatie dan voldoen?

Dat ik kies voor een theoretisch conceptuele analyse wil niet zeggen dat mijn onderzoek niet meer is dan filosofische haarkloverij. Als David van Reybroeck gelijk heeft, en de deliberatieve democratie inderdaad de wind in de zeilen heeft, dan kunnen we daaruit afleiden dat er inderdaad burgers zijn die streven naar een deliberatieve democratie, of andere vormen van deliberatieve besluitvorming buiten de bestaande politieke instituties. En als die burgers er inderdaad zijn, dan zullen ze ook rekening moeten houden met de deliberatieve burgerschapscompetenties. Dus ook in maatschappelijk opzicht is een theoretisch conceptuele analyse relevant. Het kan organisaties die zich bezighouden met het ontwikkelen van deliberatieve technologieën helpen hun designkeuzes beter te funderen en rechtvaardigen, en meer inzicht geven in de competenties waar burgers over zouden moeten beschikken om te kunnen participeren in (online) deliberatie.

De opbouw van mijn thesis is als volgt: in paragraaf twee zal ik ingaan op het deliberatieve democratiemodel, waarbij ik als uitgangspunt de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen gebruik. Ook zal ik aandacht besteden aan de competenties die vereist zijn om te kunnen participeren in publieke deliberatie. In paragraaf drie zal ik me richten op online deliberatie. Ik zal uitleggen waarom een strikte procedure noodzakelijk is, ook wanneer online deliberatie primair gericht is op educatie. Vervolgens zal ik op basis van de ideale deliberatieve procedure van Cohen de voorwaarden voor online deliberatie uitwerken. In paragraaf vier zal ik in een casestudy het Australische burgerplatform YourView analyseren aan de hand van de opgestelde voorwaarden voor online deliberatie. Tot slot zal ik in paragraaf vijf een aantal uitdagingen met betrekking tot online deliberatie bespreken: wie bewaakt de kwaliteit van online deliberatie, en hoe kunnen ‘zuilvorming’ en sociaal conformisme voorkomen worden?

II Deliberatieve democratie en burgerschapscompetentie

Om een zinvolle bijdrage te kunnen leveren aan het debat over online deliberatie en burgerschapscompetentie is het belangrijk helder voor ogen te hebben wat er precies met deliberatie wordt bedoeld, en welke competenties deliberatie vereist van de deelnemers. Veel bijdragen in het wetenschappelijke debat over online deliberatie beginnen met een algemene uiteenzetting van wat onder deliberatie verstaan wordt, om vervolgens in te zoomen op specifieke aspecten van online deliberatie. Een normatieve benadering van online deliberatie vereist echter een andere aanpak. Om heldere voorwaarden te kunnen stellen waaraan online deliberatie moet voldoen is het nodig om in meer detail aandacht te besteden aan de deliberatieve democratietheorie. In deze paragraaf zal ik daarom ingaan op deze theorie, waarbij ik in het bijzonder aandacht zal besteden aan de voorwaarden voor ideale deliberatie zoals geformuleerd

door Joshua Cohen. Op basis daarvan zal ik me richten op burgerschapscompetentie: welke competenties moeten burgers hebben om succesvol te kunnen deelnemen aan het deliberatieve proces, en beschikken burgers over die competenties?

2.1 Deliberatieve democratie: de burger als medewetgever

Deliberatie kan op verschillende manieren worden beschreven. Hoewel een woordenboekdefinitie van de *term* deliberatie niet volstaat voor een filosofische duiding van het *concept* deliberatie, wordt er al wel een zekere richting aangewezen: de term deliberatie staat voor ‘overleg’ of ‘beraadslaging’. Dat duidt al op een proces waarin verscheidene personen betrokken zijn, en met name het begrip ‘beraadslaging’ geeft aan dat delibereren te maken heeft met het uitzetten van een strategie of het zoeken naar een oplossing.

Een filosofische definitie van het concept deliberatie biedt een meer inhoudelijke uitwerking van de begrippen ‘overleg’ en ‘beraadslaging’: aan welke voorwaarden moet dat overleg voldoen en wat zijn de beste omstandigheden voor dat overleg? James Fishkin omschrijft deliberatie bijvoorbeeld als “the thoughtful weighing of policy or political alternatives on their merits, in a context that facilitates access to good information.”⁶ Fishkin schetst hier zowel een inhoudelijke voorwaarde als een omgevingsvoorwaarde. Beleid of politieke alternatieven moeten op hun merites, ofwel op hun inhoudelijke kwaliteiten tegen elkaar worden afgewogen. Die afweging dient gemaakt te worden in een context die toegang biedt tot goede informatie. Dat roept de vraag op wat ‘goede informatie’ dan precies is, en welke criteria er gesteld worden aan het ‘op inhoud’ afwegen van beleidsvoorstellen en alternatieven. Om deze vragen te kunnen beantwoorden is een diepere filosofische benadering noodzakelijk, die we vinden in verschillende filosofische uitwerkingen van het deliberatieve democratiemodel.

De essentie van een deliberatieve democratie is dat de burger zichzelf als medewetgever begrijpt, waardoor er sprake is van volkssoevereiniteit. Dat kan alleen wanneer besluiten collectief worden genomen op basis van redenen die voor alle betrokkenen redelijk aanvaardbaar zijn. Jürgen Habermas schrijft daarover: “a regulation may claim legitimacy only if all those possibly affected by it could consent to it after participating in rational discourses.”⁷ Iedereen die mogelijk met de gevolgen van een bepaald besluit te maken heeft moet daar na deelname aan een rationeel discours mee kunnen instemmen. De kern van de deliberatieve democratietheorie is dat een besluit het resultaat moet zijn van rationeel overleg tussen vrije en gelijke burgers.⁸ Slechts dan kan de burger zich als medewetgever begrijpen en is besluitvorming legitiem.

2.2 Cohens voorwaarden voor ideale deliberatie

Joshua Cohen onderscheidt een vijftal eigenschappen of voorwaarden die het formele concept van een deliberatieve democratie behelzen: (1) een deliberatieve democratie is een voortdurende en onafhankelijke vereniging waarvan de leden verwachten dat deze zijn voortgang zal vinden tot in een onbepaalde toekomst; (2) de basis voor de legitimiteit van besluitvorming ligt in de vrije deliberatie

⁶ James S. Fishkin, “Virtual Public Consultation: Prospects for Internet Deliberative Democracy,” in *Online Deliberation: Design, Research, and Practice*, red. Todd Davies en Seeta Peña Gangadharan (Stanford: CSLI Publications, 2009), 23.

⁷ Jürgen Habermas, “On the Internal Relation between the Rule of Law and Democracy,” in *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, red. Ciaran Cronin en Pablo De Greiff (Cambridge: Polity Press, 1999), 258-59.

⁸ James Bohman en William Rehg, “Introduction,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, red. James Bohman en William Rehg, (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), ix.

onder gelijken; (3) een deliberatieve democratie is een pluralistische vereniging; de leden hebben diverse voorkeuren, overtuigingen en idealen aangaande de inrichting van hun eigen leven; (4) de leden van een deliberatieve democratie geven de voorkeur aan instituten waar het verband tussen deliberatie en uitkomsten evident is; (5) ten slotte: de leden erkennen elkaar als hebbende deliberatieve capaciteiten.⁹ Het moge duidelijk zijn dat deze vijf eigenschappen primair opgaan voor een deliberatieve democratie die institutioneel in een samenleving verankerd is, en voor toepassing op online deliberatie geïnterpreteerd moeten worden vanuit de eigenschappen en mogelijkheden van het internet. Voor sommige eigenschappen ligt dat voor de hand (bijvoorbeeld eigenschap drie en vijf) voor andere eigenschappen zal een vertaalslag gemaakt moeten worden. Hier zal ik in paragraaf 3.3 uitvoeriger op terugkomen. Aan de hand van deze eigenschappen van een deliberatieve democratie stelt Cohen vier regels op voor een ideale deliberatieve procedure: ideale deliberatie is volgens Cohen *rationeel*, vindt plaats tussen *vrije en gelijke* partijen en is gericht op *consensus*.¹⁰ Maar wat houden *rationeel*, *vrij* en *gelijk* precies in? En in hoeverre is het bereiken van *consensus* een haalbaar onderdeel van de deliberatieve procedure?

Deliberatie is *rationeel*, ofwel ‘met redenen omkleed’, in die zin dat de verschillende partijen verplicht zijn hun redenen voor de zich aandienende voorstellen bekend te maken, hetzij om deze te steunen, hetzij om ze te bekritisieren. Op basis van deze redenen wordt een voorstel aangenomen of verworpen. Deze rationele benadering is nodig om middels deliberatie verschillen tussen deelnemers te overbruggen: “the members of the association are committed to resolving their differences through deliberation, and thus providing reasons that they sincerely expect to be persuasive to others who share that commitment.”¹¹ Alleen op basis van goede argumenten kunnen andere deelnemers aangezet worden tot het herzien van hun opvattingen. Of, zoals Habermas het verwoordt, “no force except that of the better argument is used”.¹² Onjuiste informatie of drogredenen mogen dus nooit worden ingezet om een voorstel te ondersteunen. Emotionele of persoonlijke redenen evenmin, omdat de argumenten voor iedere deelnemer *redelijkerwijs* aanvaardbaar moeten zijn. Joshua Cohen geeft om deze reden aan liever te spreken van ‘publiek redeneren’ in plaats van ‘publiek discussiëren’.¹³ Het gaat niet zomaar om het uitwisselen van argumenten, maar om het uitwisselen van redenen die voor anderen acceptabel – redelijk aanvaardbaar – zijn.

Om van *vrij* te kunnen spreken moet deliberatie aan twee condities voldoen. Ten eerste beschouwen participanten zich alleen gebonden door de resultaten van hun deliberatie en door de voorwaarden voor die deliberatie. Aan deze voorwaarde kan alleen voldaan worden als ook de politieke en sociale instituties begrepen kunnen worden als onderdelen van het deliberatieve proces. Ten tweede verwachten de participanten te kunnen handelen naar de uitkomsten van een deliberatief besluitvormingsproces, ervan uitgaande dat het feit dat men door deliberatie tot een besluit is gekomen voldoende grond biedt om er naar te handelen.¹⁴

Iedereen met deliberatieve kwaliteiten staat op gelijke voet binnen de verschillende stadia van de deliberatieve procedure en iedereen heeft een gelijke stem in de besluitvorming. Daarnaast

⁹ Joshua Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, red. James Bohman en William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 72-73.

¹⁰ Ibidem 74-75.

¹¹ Ibidem 76.

¹² Habermas, geciteerd in Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 74.

¹³ Joshua Cohen, “Procedure and Substance in Deliberative Democracy,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, red. James Bohman red. William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 413.

¹⁴ Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 74.

mag de bestaande verdeling van macht en (financiële) middelen niet de kansen beïnvloeden om bij te dragen aan deliberatie, noch een autoritaire rol spelen in de deliberatie van participanten.¹⁵ Op deze wijze is deliberatie zowel formeel als substantieel *gelijk*.

Deze gelijkheid is overigens ook verbonden aan de vijfde voorwaarde voor een deliberatieve democratie, dat deelnemers elkaar erkennen als hebbende deliberatieve capaciteiten. “To say that [members] are equal is to say that each is recognized as having the capacities required for participating in discussion aimed at authorizing the exercise of power.”¹⁶ De deliberatieve voorwaarde voor het verstrekken van ‘acceptable reasons’ is een uitdrukking van het gelijkwaardige lidmaatschap van een politieke gemeenschap. Cohen spreekt in dit verband dan ook van een ‘principle of deliberative inclusion’.¹⁷

Tot slot dient deliberatie gericht te zijn op het bereiken van *consensus*. Echter, hoe meer participanten, hoe lastiger het wordt ook daadwerkelijk consensus te bereiken. Het alternatief in dat geval is deliberatie afsluiten met een stemming, waarbij de meerderheidsstem doorslaggevend is.¹⁸ Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat het beoogde doel van deliberatie (meerderheidsstem of een unanieme beslissing) van invloed kan zijn op het deliberatieve proces zelf en op de resultaten van deliberatie. Uit onderzoek blijkt dat wanneer deliberatie gericht is op het bereiken van consensus, de verschillende deelnemende partijen vaak meer open-minded het debat ingaan dan wanneer deliberatie uitmondt in een meerderheidsbeslissing. In dat laatste geval zijn partijen meer geneigd vooral hun eigen positie naar voren te brengen en te verdedigen. Wanneer deliberatie gericht is op het bereiken van een unanieme beslissing tonen met name meerderheden meer bereidheid om te luisteren naar minderheidsstandpunten. Bovendien veranderden deelnemers dan vaker hun standpunt – niet alleen hun publieke, maar ook hun privéstandpunt.¹⁹

2.3 Kritische vragen bij het deliberatieve democratiemodel

De deliberatieve democratietheorie is zeker niet zonder controverse. Leidt deliberatie daadwerkelijk tot legitieme politieke autoriteit? En is de deliberatieve procedure voldoende om besluiten te legitimeren, of is een besluit pas legitiem als het resultaat van deliberatie ook aan bepaalde inhoudelijke criteria voldoet? Het gaat te ver om deze vraagstukken hier te behandelen. Het debat hierover wordt bovendien al door tal van anderen gevoerd.²⁰ Mijn uiteenzetting van de deliberatieve democratietheorie is bedoeld als een gedegen basis voor de voorwaarden voor online deliberatie en de manier waarop online deliberatie een rol zou kunnen spelen in het vergroten van burgerschapscompetentie. Dat ik daarbij in het bijzonder ben ingegaan op het model voor ideale deliberatie van Joshua Cohen houdt niet in dat ik daarmee wil zeggen dat Cohens theorie de beste

¹⁵ Ibidem, 74-75.

¹⁶ Cohen, “Procedure and Substance,” 408-409.

¹⁷ Ibidem, 416-417.

¹⁸ Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 75.

¹⁹ Tali Mendelberg, “The Deliberative Citizen: Theory and Some Evidence,” *Political Decision Making, Deliberation and Participation* 6 (2002), 177-179. Dat deelnemers hun standpunt wijzigen is overigens zeker niet het *doel* van deliberatie: “Though a deliberative view must assume that citizens are prepared to be moved by reasons that may conflict with their antecedent preferences and interests, and that being so moved may change those antecedent preferences and interests, it does not suppose that political deliberation takes as its goal the alteration of preferences.” Cohen, “Procedure and Substance,” 413.

²⁰ Zie bijvoorbeeld James Bohman en William Rehg (red.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics* (Cambridge, MA: MIT Press).

benadering is van een deliberatieve democratie. Wel biedt Cohen een gedetailleerde uitwerking van een deliberatieve procedure, die zich goed leent voor een vertaling naar online deliberatie.

Er is echter nog een andere categorie kritische vragen in het debat over (deliberatieve) democratie. Dat zijn de vragen die ingaan op de competenties van burgers, en in dit geval dus de deliberatieve competenties van burgers. Beschikken burgers wel over genoeg (epistemische) competenties om succesvol te kunnen participeren in publieke deliberatie? Om daar een zinvol antwoord op te kunnen formuleren zal eerst duidelijk moeten zijn aan welke competenties burgers moeten voldoen, uitgaande van het deliberatieve democratiemodel.

2.4 Wat is burgerschapscompetentie?

De betrokkenheid van burgers bij democratische besluitvorming, ofwel democratisch burgerschap, vereist een bepaalde mate van kennis en vaardigheden waarover burgers moeten beschikken: burgerschapscompetentie. In algemene zin gaat burgerschapscompetentie over het vermogen van burgers om bepaalde taken uit te voeren die betrekking hebben op hun democratisch burgerschap, zoals bijvoorbeeld het uitbrengen van een stem bij politieke verkiezingen.²¹ Welke taken burgers moeten kunnen uitvoeren en wat ze daarvoor moeten weten, is afhankelijk van normatieve opvattingen over democratische besluitvorming.²² Welke competenties veronderstelt of vereist het deliberatieve democratiemodel?

Laat ik beginnen met een zeer kernachtige samenvatting van het deliberatieve democratiemodel op basis van de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen, zoals in het begin van deze paragraaf uitgewerkt. Deliberatie is het rationeel overleg tussen vrije en gelijke burgers, gericht op het bereiken van overeenstemming (consensus) over een maatregel of oplossing. De voorwaarden van vrijheid en gelijkheid hebben vooral betrekking op de omstandigheden van deliberatie, en minder op de competenties van de deelnemers.²³ De competenties waarover deelnemers moeten beschikken hebben dus vooral te maken met de inhoud van het deliberatieve proces en het beoogde doel: het bereiken van overeenstemming tussen de deelnemers.

De volgende stap is het identificeren van de vereiste competenties. James Kuklinski en Paul Quirk formuleren vier principiële conceptuele elementen voor het evalueren van burgerschapscompetentie, welke echter evengoed behulpzaam kunnen zijn bij het formuleren van de volgens een specifiek democratiemodel vereiste competenties. De vier elementen zijn de volgende: "First, one must identify the *task* that the actor is asked to undertake. [...] Second, one must state a *criterion* by which the performance is to be evaluated—that is, the property or attribute that is taken to constitute the quality of performance. Third, one must select at least one empirical *indicator* of that criterion. Finally, to categorize levels of performance, one must identify *standards* with respect to the indicator."²⁴ Bij het identificeren van de vereiste competenties voor deliberatie zullen de uit te voeren taken geïdentificeerd moeten worden, alsmede de kwaliteitseisen waaraan de uitvoer van die taken moet voldoen; ook moeten er empirische indicatoren worden geselecteerd om

²¹ Arthur Lupia, "Deliberation Disconnected: What it Takes to Improve Civic Competence," *Law and Contemporary Problems* 65 (2002), 133.

²² Zie ook: James H. Kuklinski en Paul J. Quirk, "Conceptual Foundations of Citizen Competence," *Political Behavior* 23 (2001), 307.

²³ Hoewel een sterke ongelijkheid in de competenties van deelnemers ook kan leiden tot ongelijkheid in het deliberatieve proces; het gevaar is dat er dan een elite ontstaat met significant meer invloed op het resultaat van deliberatie en dat er een vertekent beeld ontstaat van wat het algemeen belang is, ten faveure van die elite.

²⁴ Kuklinski en Quirk, 287.

de kwaliteit te toetsen en moeten er standaarden worden geïdentificeerd om onderscheid te kunnen aanbrengen in de mate van kwaliteit. Dat laatste is zeker van belang als we willen achterhalen in hoeverre er onder bepaalde omstandigheden sprake kan zijn van het vergroten van competenties.

Wat zijn de taken die een burger moet uitvoeren in het deliberatieve proces? Het uiteindelijke doel van deliberatie is het bereiken van overeenstemming tussen de deelnemers. Hier stuiten we echter al op een probleem, namelijk dat dit een collectieve taak is en geen individuele. Ik zal me hier richten op de competenties waar *individuele* deelnemers over zouden moeten beschikken, en die er toe zouden moeten leiden dat er uiteindelijk een collectieve beslissing genomen kan worden.²⁵ Daarvoor is het wel noodzakelijk voor ogen te hebben wat het criterium is voor het beoogde doel: de uitkomsten van deliberatie dienen rationeel gemotiveerd te zijn, ofwel voor alle deelnemende partijen redelijkerwijs aanvaardbaar.²⁶ In de verdere uitwerking van de individuele competenties zal ik ook ingaan op de vraag met welke indicatoren dit rationaliteitscriterium te toetsen is.

Aan welke competenties moeten individuele deelnemers aan het deliberatieve proces voldoen om uiteindelijk met de andere deelnemers een rationele consensus te bereiken? In publieke deliberatie draait het om het aandragen van voorstellen (bijvoorbeeld een te nemen maatregel of een mogelijke oplossing voor een bepaald probleem), het aandragen van mogelijke alternatieven en het uitwisselen van argumenten voor en tegen.²⁷ De voornaamste taak die *iedere* deelnemer ten minste zou moeten kunnen vervullen om succesvol te kunnen participeren in publieke deliberatie – dat is, dat zijn stem gehoord wordt en zijn behoeften, belangen en voorkeuren worden meegewogen in de besluitvorming – is het ondersteunen of bekritisieren van de voorstellen die worden ingebracht, en eventueel het aandragen van nieuwe voorstellen of alternatieven.

Het criterium waaraan iedere bijdrage in het deliberatieve proces moet voldoen is dat deze *rationeel* is.²⁸ Dat brengt ons echter bij een lastige kwestie, namelijk het selecteren van een indicator om dit rationaliteitscriterium te toetsen. Dat vereist een nadere uitwerking van het begrip ‘rationaliteit’. Hiervoor maak ik gebruik van de drie componenten van discursieve rationaliteit die Jürgen Habermas onderscheidt, te weten epistemische rationaliteit, teleologische rationaliteit en communicatieve rationaliteit.²⁹

Bij de epistemische component van rationaliteit gaat het om de feitelijke basis die ten grondslag ligt aan mogelijke rechtvaardigingen voor de gedane voorstellen. Epistemische rationaliteit

²⁵ Volgens Helene Landemore is cognitieve diversiteit belangrijker in deliberatie dan individuele intelligentie, en is een vorm van collectieve competentie dus belangrijker dan individuele competentie. Daarbij wijst Landemore er vooral op dat een groep met een hoge mate van cognitieve diversiteit slimmere en creatievere oplossingen kan verzinnen. Helene E. Landemore, “Why the Many Are Smarter than the Few and Why It Matters,” *Journal of Public Deliberation* 8 (2012). Online beschikbaar: <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss1/art7> (laatst geraadpleegd op 6 mei 2014). De component van ‘de burger als medewetgever’, die een essentiële rol speelt in de hiervoor uiteengezette deliberatieve theorie, verdwijnt daarbij echter naar de achtergrond. Het lijkt Landemore vooral te gaan om het vinden van slimme en creatieve oplossingen, en niet zozeer om de vraag of de manier waarop die oplossingen aan het licht komen legitiem is. In een deliberatieve democratie zal alsnog iedere deelnemer met de aangedragen oplossingen moeten kunnen instemmen na deelname aan een rationeel debat, hetgeen bepaalde competenties vereist. Daarom zal ik mij hier toch focussen op individuele competenties.

²⁶ Cohen, “Deliberation en Democratic Legitimacy,” 75.

²⁷ Cohen, “Deliberation en Democratic Legitimacy,” 72, 74. Cohen, “Procedure and Substance,” 412-416.

²⁸ Cohen, “Deliberation en Democratic Legitimacy,” 74.

²⁹ Jürgen Habermas, “Some Further Clarifications of the Concept of Communicative Rationality” (1996), in Jürgen Habermas, *On the Pragmatics of Communication*, red. Maeve Cooke (Cambridge, MA: MIT Press, 1998), 310-317.

gaat echter een stap verder dan het ‘wat’ van een rechtvaardiging (de feitelijke basis); feitelijke kennis staat pas echt tot onze beschikking wanneer we weten *waarom* de corresponderende oordelen waar zijn.³⁰ De feitelijke kennis die we bezitten moeten we ook inzetten om onze voorstellen (maar evengoed persoonlijke opvattingen en voorkeuren) te rechtvaardigen. Kortom, “[in] order to qualify a belief as rational, it is sufficient that it can be held to be true on the basis of good reasons in the relevant context of justification – that is, it can be accepted rationally.”³¹ Voor ieder voorstel dat wordt aangedragen in het deliberatieve proces moeten dus redenen aangedragen worden die dat voorstel rechtvaardigen. De rechtvaardiging van voorstellen is onlosmakelijk verbonden aan de verschillende belangen en behoeftes van de deelnemers aan publieke deliberatie. Dat betekent dat de deelnemers ook inzicht moeten hebben in hun eigen opvattingen, voorkeuren, behoeftes en belangen. Epistemische rationaliteit is nodig om de opvattingen en voorkeuren van deelnemers te rationaliseren.

De tweede component van discursieve rationaliteit is teleologische of doelgerichte rationaliteit. Deze component heeft betrekking op de relatie tussen de beoogde doelen van een burger en de daarvoor benodigde middelen. De middelen die worden voorgesteld moeten redelijkerwijs leiden tot het beoogde doel: “the rationality of an action is proportionate [...] to whether the actor has *achieved* this result on the basis of deliberatively selected and implemented means.”³² Wanneer bijvoorbeeld het oplossen van een begrotingstekort het onderwerp van deliberatie is, dan moeten de voorstellen en oplossingen die worden aangedragen ook redelijkerwijs leiden tot het wegwerken van het tekort. Dat houdt in dat deelnemers de mogelijke gevolgen moeten kunnen overzien van de voorstellen die ze doen.

De derde component van discursieve rationaliteit is communicatieve rationaliteit, “expressed in the unifying force of speech oriented toward *reaching understanding* [mijn cursivering].”³³ Deliberatie is uiteindelijk een talige (discursieve) praktijk, daarom zullen deelnemers in staat moeten zijn hun standpunten, belangen en voorkeuren, alsmede hun voorstellen en de argumenten voor en tegen die ze aandragen, adequaat onder woorden te brengen.³⁴

Vanwege het discursieve karakter van deze benadering van rationaliteit is het uiterst lastig een empirische indicator – die in deze context bovendien normatief van aard is – op te stellen om het rationaliteitscriterium aan te toetsen. Daar komt bij dat de deliberatieve taak breed en abstract is. De indicatoren zullen daarom geformuleerd moeten worden als een bepaald soort empirische feiten, dan dat daadwerkelijk concrete feiten worden geselecteerd. Het rationaliteitscriterium kan getoetst worden aan de hand van wat Kuklinski et al. benoemen als ‘highly diagnostic information’.³⁵ Informatie is ‘hoog-diagnostisch’ wanneer het specifiek (toegespitst op het onderwerp van discussie) en betrouwbaar is, en inzicht geeft in de afweging die gemaakt moet worden. Hoog-diagnostische informatie is dus het totaal van de feitelijke informatie over de situatie zoals die is, informatie over de mogelijke oplossingen of alternatieven, en informatie over de mogelijke consequenties van die oplossingen en alternatieven. Op basis daarvan kan getoetst worden of uitgewisselde voorstellen en argumenten overeenstemmen met de feiten van de bestaande situatie en of de gedane voorstellen

³⁰ Ibidem, 311-312.

³¹ Ibidem, 312.

³² Ibidem, 313.

³³ Ibidem, 315.

³⁴ Habermas gaat hier uitvoerig in op de taalhandelingstheorie. In deze context meen ik echter te kunnen volstaan met deze beknopte samenvatting.

³⁵ James H. Kuklinski et al., “The Political Environment and Citizen Competence,” *American Journal of Political Science* 45 (2001), 411.

redelijkerwijs het beoogde doel kunnen bewerkstelligen. Ofwel, dergelijke informatie vormt de indicator voor epistemische en teleologische rationaliteit.

Bij het toetsen van het rationaliteitscriterium gaat het er niet alleen om dat deelnemers toegang hebben tot of beschikken over hoog-diagnostische informatie, maar dat ze die ook daadwerkelijk inzetten en zodoende laten zien ook over communicatieve rationale capaciteiten te beschikken. Worden argumenten van de voorstanders van een bepaald voorstel beantwoord met overwegingen van de deelnemers die er een ander perspectief op nahouden? En zijn deelnemers daadwerkelijk bereid om de argumenten van deelnemers met een ander perspectief ter harte te nemen en waar nodig op basis van goede argumenten hun eigen positie te herzien?³⁶ De mate waarin burgers deze vaardigheden en bereidheid aan de dag leggen zou kunnen fungeren als standaard. Hoewel het dan alsnog lastig is om te bepalen wat goed en wat beter is.

Burgerschapscompetentie volgens de deliberatieve democratietheorie houdt dus in dat deelnemers aan deliberatie zich baseren op feitelijk juiste informatie en hun opvattingen voor waar houden op basis van goede redenen in de juiste rechtvaardigingscontext (epistemische rationaliteit) en dat de oplossingen of alternatieven die deelnemers aandragen redelijkerwijs leiden tot de beoogde uitkomst (teleologische rationaliteit). Daarbij moeten deelnemers beschikken over hoog-diagnostische informatie: de feitelijke informatie over de situatie zoals die is, informatie over de mogelijke oplossingen of alternatieven, en informatie over de mogelijke consequenties van die oplossingen en alternatieven. Tot slot moeten deelnemers hun standpunten, belangen en voorkeuren, alsmede hun voorstellen en de daarbij behorende voor- en tegenargumenten, adequaat onder woorden kunnen brengen (communicatieve rationaliteit).

2.5 Zijn burgers wel competent genoeg voor deelname aan publieke deliberatie?

Er zijn heel wat sceptici die kanttekeningen hebben geplaatst bij het deliberatieve democratiemodel, niet in de laatste plaats vanwege de 'competentiekloof', de kloof tussen de veronderstelde ofwel vereiste competenties, en de mate waarin burgers daadwerkelijk over die competenties beschikken. Gezien de eisen die worden gesteld aan publieke deliberatie en de competenties die vereist zijn om daar succesvol in te kunnen participeren, komt de vraag op of burgers wel competent genoeg zijn om deel te nemen aan publieke deliberatie.

Argumenteren – en dus ook delibereren – is een veeleisende vorm van communicatie, zoals ook Jürgen Habermas erkent. Echter, deze manier van communiceren staat dicht bij onze dagelijkse conversaties dan we wellicht verwachten:

Arguments are, no doubt, pretty demanding forms of communication. However, they grow out of the daily routines of giving and asking for reasons. In the course of everyday communication, the actors are always already moving within a 'space of reasons'. As soon as they want to reach a communicative understanding with one another, participants *cannot fail* to raise mutual validity claims for their utterances. In doing so they implicitly claim that what they say can be accepted as true or right or truthful, or in any case as reasonable, and that, if what they say is placed in question, it can be rationally justified in these respects.³⁷

³⁶ Ontleend aan Fishkin, *When the People Speak: Deliberative Democracy & Public Consultation* (Oxford: Oxford U.P., 2009), 34, 134-135.

³⁷ Habermas, *Europe: The Faltering Project* (Cambridge: Polity Press, 2009), 147-148.

Ook veel alledaagse gesprekken zijn gericht op het bereiken van wederzijds begrip (*understanding*), waarin we onvermijdelijk wederzijdse validiteitsclaims maken. We zijn gewend ons gedrag of onze opvattingen te rechtvaardigen tegenover anderen.

Dat neemt niet weg dat veel burgers ongeïnformeerd zijn en bij veel politieke issues geen uitgekristalliseerde, rationele opvatting hebben. Dat zou voor een deel kunnen liggen aan zaken als opleidingsniveau en intelligentie. Deelnemers met een hogere opleiding beschikken vaak over meer valide argumenten voor hun opvattingen, en weten bovendien vaak meer invloed uit te oefenen op het publieke debat. Ook hebben ze vaak betere toegang tot de juiste informatie, en weten ze die informatie beter in te zetten. Daardoor ontstaat er een informatiekloof die een bedreiging vormt voor de gelijkheid in het deliberatieve proces. Volgens Tali Mendelberg moet deze informatiekloof daarom al grotendeels geslecht zijn voor deliberatie überhaupt begint.³⁸

De ongeïnformeerdheid van burgers heeft echter niet alleen te maken met intellectuele capaciteiten. Er is bij veel burgers ook sprake van een hoge mate van 'rational ignorance': "If I have one opinion in millions why should I take time and trouble to become really informed about politics or policy?"³⁹ Wanneer burgers het idee hebben dat hun inbreng geen verschil maakt, zullen ze ook nauwelijks te motiveren zijn om een inhoudelijke inbreng te leveren; de investering betaalt zich niet uit.⁴⁰ Door te participeren in deliberatie kunnen burgers weer het gevoel krijgen dat hun stem er toe doet, waardoor ze eerder gemotiveerd zullen zijn moeite en tijd te investeren om zich te informeren over de kwesties die onderwerp van debat zijn.⁴¹ Het is dus aannemelijk dat deelname aan deliberatie rationele onverschilligheid kan inperken, in plaats van dat rationele onverschilligheid er toe zou leiden dat burgers niet competent genoeg zijn om te participeren in deliberatie.

Naast desinteresse en de beperkte mate waarin burgers geïnformeerd zijn, spelen er ook allerlei sociaalpsychologische factoren een rol in het deliberatieve proces. Zo zijn er onderzoeken die aannemelijk maken dat deliberatie slechts leidt tot het versterken van de opvattingen van de meerderheid, nog meer polarisatie of zelfs tot sturing van de uitkomsten in extreme richtingen.⁴² Tali Mendelberg geeft een uitvoerig overzicht van de sociale dilemma's die een rol kunnen spelen in deliberatie: zelfbelang én groepsbelang kunnen het algemeen belang overschaduwten; bovendien houden deelnemers er publiekelijk vaak liever een politiek correct standpunt (wat vaak een meerderheidsstandpunt zal zijn) op na om geen imagoschade op te lopen.⁴³

In het kader van de theoretische conceptuele analyse die ik uitvoer, zou ik de problemen van een competentiekloof en de genoemde mogelijke sociale effecten verder kunnen laten rusten. Het is immers niet mijn doel te betogen dat de overheid (of wie dan ook) een positieve verplichting heeft om de competenties van burgers te vergroten. Noch ben ik een sociale wetenschapper die zich bezighoudt met de effecten van (online) deliberatie. Ik zou ervoor kunnen kiezen me te beperken tot de formele eigenschappen en voorwaarden van een deliberatieve democratie, wat voor soort burgerschapscompetentie die democratievorm vereist, en wat vanuit dat oogpunt beschouwd de

³⁸ Mendelberg, 167.

³⁹ Fishkin, *When the People Speak*, 2.

⁴⁰ Brennan, *The Ethics of Voting*, 165. Brennan merkt op dat het eigenlijk eerder verrassend is dat er toch nog zo veel mensen wel geïnformeerd zijn, in plaats van dat het verrassend zou zijn dat zo veel mensen slecht geïnformeerd zijn.

⁴¹ Fishkin, *When the People Speak*, 104.

⁴² Onderzoeken aangehaald in Michael X. Delli Carpini, Fay Lomax Cook en Lawrence R. Jacobs, "Public Deliberation, Discursive Participation and Citizen Engagement: A Review of the Empirical Literature." *Annual Review of Political Sciences* 7 (2004), 324-326; Zie ook: Price, 40.

⁴³ Mendelberg, 155-165.

voorwaarden voor online deliberatie zouden zijn. Echter, omdat de competentiekloof wel relevant is voor degenen die het deliberatieve democratiemodel willen toepassen op online conversatievormen, en omdat ik denk dat online deliberatie juist een bijdrage kan leveren aan het vergroten van burgerschapscompetentie, vind ik het belangrijk juist wel aandacht te besteden aan de uitdagingen die er op dit vlak liggen. In paragraaf 3.4 zal ik uitleggen hoe online deliberatie een rol kan spelen in het vergroten van burgerschapscompetentie. In paragraaf 5.1 zal ik ingaan op de uitdaging om de deliberatieve kwaliteit van het debat te bewaken en in paragraaf 5.2 zal ik ingaan op de vraag hoe ‘zuilvorming’ en conformisme voorkomen kunnen worden bij online deliberatie.

III Voorwaarden voor online deliberatie

Online deliberatie heeft een aantal grote voordelen ten opzichte van offline deliberatie. Burgers hoeven niet op een bepaalde tijd en plaats bij elkaar te komen, maar kunnen elkaar ontmoeten in een virtuele omgeving. Dat maakt het mogelijk voor burgers om deel te nemen aan het deliberatieve proces op het moment dat hun dat het beste uitkomt, en discussies kunnen over een langere tijdsspanne worden uitgestrekt. Nieuwe technologieën maken het mogelijk om zowel geschreven discussies te voeren, waarbij het mogelijk is argumenten beter uit te werken en bijdragen van andere deelnemers rustig terug te lezen, alsook face-to-face discussies middels videoverbinding.⁴⁴ Daarnaast wordt het internet gekenmerkt door een egalitaire toegang tot informatie.⁴⁵ In die opzichten lijkt het internet het ultieme medium voor deliberatie te zijn.

Tegelijkertijd zijn er voor iedere kans die het internet voor online deliberatie biedt minstens evenveel bedreigingen op te noemen: “There are fine lines between pluralism and cacophony, between advocacy and intolerance, and between the expansion of the public sphere and its hopeless fragmentation.”⁴⁶ Een van de manieren om deze bedreigingen van kakofonie, intolerantie en fragmentatie het hoofd te bieden, is het ontwerpen van een online omgeving die specifiek bedoeld is voor online deliberatie. Maar aan welke voorwaarden zou een dergelijke omgeving moeten voldoen?

In deze paragraaf zal ik een aantal voorwaarden formuleren voor online deliberatie. Daarbij probeer ik zo nauw mogelijk aan te sluiten bij de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen, zoals uitgewerkt in paragraaf 2.2. Zoals reeds opgemerkt in de inleiding beperk ik mij hier tot een theoretische conceptuele analyse. Ik ga slechts in op de voorwaarden waar online deliberatie aan zou moeten voldoen als we het model van Cohen volgen.

Alvorens daar op in te gaan zal ik eerst aandacht besteden aan het beoogde doel van online deliberatie – online deliberatie als besluitvormingsmechanisme of als educatief middel, omdat dit van invloed is op de voorwaarden die gesteld worden. Vanwege mijn focus op het vergroten van burgerschapscompetentie zal ik de voorwaarden voor online deliberatie toespitsen op het educatieve doel. Ook zal ik kort uitleggen waarom ik de ideale deliberatieve procedure van Cohen geschikt acht voor online deliberatie: door strikte procedures kan online deliberatie een school voor deliberatieve democratie zijn. Nadat ik ben ingegaan op de voorwaarden voor online deliberatie zal ik ook kort uitleggen hoe onder deze voorwaarden burgerschapscompetentie vergroot kan worden.

⁴⁴ Zie ook: Van Gelder, 1.

⁴⁵ Antje Gimmler, “Deliberative democracy, the public sphere and the internet,” *Philosophy & Social Criticism* 27.4 (2001), 32.

⁴⁶ Larry Diamond, geciteerd door Van Gelder, 1. Deze bedreigingen gelden in principe voor alle manieren van online communicatie.

3.1 Besluitvormingsmechanisme of educatieve tool?

Er zijn grofweg twee doelen te noemen waar online deliberatie voor ingezet kan worden. Ten eerste kan online deliberatie gebruikt worden als een besluitvormingsmechanisme. Het deliberatieve proces leidt daadwerkelijk tot concrete, legitieme besluiten waar de deelnemers zich – op basis van hun participatie – aan committeren. Daarnaast kan online deliberatie ook worden ingezet als educatieve tool. In dat geval is het doel vooral om de (deliberatieve) competenties van burgers te vergroten.

Online deliberatie kan in verschillende contexten als besluitvormingsmechanisme worden ingezet. Bestaande politieke instituties kunnen online deliberatie inzetten op specifieke terreinen. Manieren om burgers bij besluitvorming te betrekken zijn er al in lichte mate, maar nergens nog wordt online deliberatie ingezet om daadwerkelijk collectief besluiten te nemen. Als het gaat om burgerinspraak wordt er al wel volop gebruik gemaakt van online toepassingen. Een op de drie gemeenten in Nederland heeft een digitaal burgerpanel dat wordt ingezet om burgers te betrekken bij de gemeentepolitiek.⁴⁷ Daarnaast worden tools van andere organisaties ingezet om burgers inspraak te geven in het overheidsbeleid, zoals de *Begrotingswijzer* van ProDemos, waarbij burgers zelf kunnen aangeven op welke posten van de gemeentebegroting ze zouden willen bezuinigen. De gemeente werkt deze voorstellen vooraf zelf uit, zodat ze realistisch en uitvoerbaar zijn. Daarnaast kunnen gebruikers op een forum nieuwe ideeën aandragen en reageren op de ideeën van anderen.⁴⁸ Zeker dat laatste aspect heeft deliberatieve componenten: burgers dragen oplossingen aan voor reële politieke (financiële) problemen, en andere burgers hebben de mogelijkheid daar kritisch op te reageren of alternatieven voor te dragen. Ook op nationaal niveau zijn er digitale inspraakmogelijkheden. Zo heeft iedere Nederlandse burger sinds 2009 de mogelijkheid om op een gedeelte van de nieuwe wetten en zogenaamde Algemene Maatregelen van Bestuur te reageren via een speciale overheidswebsite.⁴⁹ Echter, bij geen van deze voorbeelden hebben de burgers *directe* invloed op het eindresultaat, en zijn het politici en ambtenaren die de uiteindelijke keuzes en beslissingen maken.

Wanneer online deliberatie wordt ingezet als besluitvormingsmechanisme is de eerste prioriteit de legitimiteit van de besluitvorming. Dat is een buitengewoon ambitieuze taak: niet alleen moeten de deliberatieve procedures correct gehandhaafd worden, er moet ook sprake zijn van een representatieve vertegenwoordiging van degenen op wie de maatregelen mogelijkwerwijs betrekking hebben. Bij zowel offline als online deliberatie stuit men daarbij op allerlei problemen: burgers moeten tijd investeren en óf bij elkaar komen op één locatie, óf over de juiste middelen beschikken om online bij elkaar te komen (er moet een ‘digital divide’ geslecht worden).⁵⁰

⁴⁷ Yolanda de Koster, “Digitale burgerpanels nog steeds in opmars,” *Binnenlands Bestuur*, 28 april 2014, <http://www.binnenlandsbestuur.nl/digitaal/nieuws/digitale-burgerpanels-nog-steeds-in-opmars.9297771.lynxk> (laatst geraadpleegd op 1 juli 2014).

⁴⁸ ProDemos, *De Begrotingswijzer*, <http://www.begrotingswijzer.nl/> (laatst geraadpleegd op 28 juni 2014). Het idee van participatief begroten bestaat overigens al sinds eind jaren tachtig en wordt op verschillende plaatsen in de wereld door lokale overheden ingezet om de inwoners van een dorp of stad te betrekken bij de begrotingsplannen: Gregory Ferenstein, “San Francisco To Test Online Participatory Budgeting,” *TechCrunch*, 11 september 2013, <http://techcrunch.com/2013/09/11/san-francisco-to-test-online-participatory-budgeting/> (laatst geraadpleegd op 26 juli 2014).

⁴⁹ Logius, *Internetconsultatie*, <http://www.internetconsultatie.nl/> (laatst geraadpleegd op 28 juni 2014). Zie ook: Thijs Broer en Jaco Alberts, “Hard op weg naar een nieuwe democratie,” *Vrij Nederland*, 8 april 2014, <http://www.vn.nl/Archief/Politiek/Artikel-Politiek/Hard-op-weg-naar-een-nieuwe-democratie.htm> (laatst geraadpleegd op 28 juni 2014).

⁵⁰ James Fishkin, “Virtual Democratic Possibilities: Prospects for Internet Democracy,” paper voor de conferentie over “Internet, Democracy and Public Goods” Belo Horizonte, Brazil, 6-10 november 2000, online

Omdat ik mij hoofdzakelijk wil focussen op de relatie tussen online deliberatie en burgerschapscompetentie, en in mindere mate op de legitimiteit van online deliberatie, zal ik bij het formuleren van de voorwaarden voor online deliberatie uitgaan van het educatieve doel. Daarbij zijn twee verschillende benaderingen mogelijk. De eerste benadering richt zich op de houding en vaardigheden van de deelnemers. Daarbij wordt dus een volledige transformatie van de deelnemer nagestreefd: van incompetente ofwel onverschillige burger naar een deliberatieve burger. Het wordt dan een 'life project' om een deliberatieve burger te worden. De tweede benadering is specifiek, namelijk het vergroten van burgerschapscompetentie voor een bepaalde gebeurtenis (bijvoorbeeld politieke verkiezingen) of op het gebied van een specifiek onderwerp (bijvoorbeeld klimaatverandering). Daarbij is het doel ervoor te zorgen dat de burger in die specifieke context competent is invulling te geven aan zijn democratisch burgerschap.⁵¹

Ik zal in het vervolg uitgaan van deze tweede, meer specifieke benadering, om een tweetal redenen. Ten eerste lijkt een volledige transformatie van incompetente of onverschillige burger naar deliberatieve burger mij een al te ambitieus doel om met online deliberatie te behalen. Ten tweede heeft die keuze ook te maken met de omstandigheden die vereist zijn om een duurzame groei van hun competenties mogelijk te maken. Alleen wanneer deliberatie aansluit bij de leefwereld van de deelnemers is het mogelijk hun competenties te vergroten.⁵² Door aan te sluiten bij politieke verkiezingen of de begroting van een gemeente is er een directe relatie met de leefwereld van de deelnemers.

3.2 De ideale deliberatieve procedure als mogelijkheidsvoorwaarde voor online deliberatie

Jürgen Habermas bekritiseert de ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen omdat Cohen stelt dat alle instituties (zowel politieke als sociale) zich zoveel mogelijk aan dat model zouden moeten spiegelen.⁵³ Daarmee wordt iedere vorm van deliberatie in een 'context of justification' geplaatst. Deliberatie gaat dan vooral over het rechtvaardigen van de selectie van het probleem en de keuze tussen verschillende concurrerende voorstellen om dat probleem op te lossen. Maar de politieke instituties die gestructureerd worden als 'context of justification' zijn volgens Habermas juist gebaat bij de 'context of discovery', "provided by a procedurally unregulated public sphere that is borne by the general public of the citizens."⁵⁴ In de 'context of discovery' draait het om het identificeren van problemen en het zoeken naar nieuwe invalshoeken om problemen te benaderen.⁵⁵

Deze kritiek van Habermas roept de vraag op of de ideale deliberatieve procedure van Cohen geschikt is als uitgangspunt voor het opstellen van voorwaarden voor op educatie gerichte online deliberatie. Ik denk van wel. Allereerst is het goed om op te merken dat het mij niet gaat om een set voorwaarden waar alle sociale instituties zich zo veel als mogelijk aan zouden moeten spiegelen. De

te raadplegen via http://cdd.stanford.edu/research/papers/2000/brazil_paper.pdf (laatst geraadpleegd op 30 juni 2014), 22-24; Vincent Price, "Citizens Deliberating Online: Theory and Some Evidence," in *Online Deliberation: Design Practice and Research*, red. Todd Davies en Seeta Peña Gangadharan (Stanford: CSLI Publications, 2009), 42.

⁵¹ Zoals uitgewerkt in paragraaf 2.2 en 2.4.

⁵² Arthur Lupia, "Can Online Deliberation Improve Politics? Scientific Foundations for Success," in *Online Deliberation: Design, Research, and Practice*, red. Todd Davies en Seeta Peña Gangadharan (Stanford: CSLI Publications, 2009), 65; Habermas, *Europe: The Faltering Project*, 158. Zie ook paragraaf 3.4.

⁵³ Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, vert. William Rehg (Cambridge: Polity Press, 1996), 304-307. Zie ook: Cohen, "Deliberation and Democratic Legitimacy," 79.

⁵⁴ Habermas, *Between Facts and Norms*, 307.

⁵⁵ Ibidem.

voorwaarden voor online deliberatie zoals Cohen die formuleert betrek ik hier op een zeer specifieke ruimte op het internet. Het zijn bovendien juist deze voorwaarden die deliberatie mogelijk maken.⁵⁶ ‘Procedurally unrestricted’ deliberatie in andere omgevingen – zowel online als offline – is daarmee zeker niet uitgesloten.

De publieke arena’s waar burgers met elkaar het debat over het algemeen belang aan kunnen gaan, vormen de kern van de institutionalisering van de deliberatieve procedure. Dat is de plek waar burgers issues op de politieke agenda kunnen zetten en het debat daarover kunnen voeren.⁵⁷ In deze publieke arena’s is geen sprake van politieke besluitvorming, maar wel van publieke opinievorming – een noodzakelijke stap om voorafgaand aan de politieke besluitvorming een notie van het algemeen belang te vormen, en vervolgens die zaken die het algemeen belang dienen transportereren naar het politieke domein.⁵⁸ Juist deze ruimtes kunnen volgens Joshua Cohen ‘schools of deliberative democracy’ vormen. De burgers die daar met elkaar het debat aangaan worden uitgedaagd redelijk aanvaardbare redenen aan te dragen voor hun opvattingen, en hun voorstellen af te stemmen op het algemeen belang.⁵⁹ Een online omgeving voor deliberatie kan dan een omgeving zijn waar burgers zich kunnen ontwikkelen in deelname aan het publieke debat.

Omdat deliberatie in de publieke sfeer kwetsbaar is, in het bijzonder voor minderheden en achtergestelde groepen of individuen,⁶⁰ kunnen dergelijke publieke arena’s een rol spelen in het bewaken van het egalitaire karakter van publieke deliberatie en op die wijze de rol van ‘schools of deliberative democracy’ vervullen. Habermas merkt zelf bovendien op dat “media-based mass communication needs to resemble the demanding communicative design of discourses if it is to promote deliberative politics.”⁶¹ Alleen wanneer online discussie de voorwaarden voor deliberatie volgt, kan het bijdragen aan de deliberatieve competenties van de deelnemers. Daarom zal ik ook de voorwaarden voor online deliberatie zo veel als mogelijk ‘spiegelen’ aan de eigenschappen of voorwaarden van een deliberatieve democratie en de daaruit voortvloeiende ideale deliberatieve procedure van Joshua Cohen.

3.3 Voorwaarden voor online deliberatie

De eerste eigenschap van een deliberatieve democratie die Cohen noemt is dat een deliberatieve democratie een voortdurende en onafhankelijke vereniging is waarvan de leden verwachten dat deze zijn voortgang zal vinden tot in een onbepaalde toekomst.⁶² Deze eigenschap maakt het mogelijk een agenda te formuleren en te delibereren over de thema’s die op die agenda staan. Wanneer deliberatie wordt gefragmenteerd in tijd en ruimte is het moeilijk, zo niet onmogelijk om resultaatgericht te werk te gaan. Om te kunnen spreken van een publieke arena die kan fungeren als een ‘school voor deliberatieve democratie’ zal er een vaste, vindbare ‘locatie’ en de mogelijkheid tot een voortdurend debat moeten zijn. Binnen die vaste kaders kan de deliberatieve procedure geïmplementeerd worden, in tegenstelling tot allerlei andere online omgevingen waar mensen met elkaar in discussie gaan. Maar zijn die kaders realistisch in een online omgeving?

⁵⁶ Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 79.

⁵⁷ Ibidem, 85.

⁵⁸ Jürgen Habermas, “The Public Sphere: An Encyclopedia Article,” *New German Critique* 3 (1974 [1964]).

⁵⁹ Cohen, “Procedure and Substance,” 430.

⁶⁰ Habermas, *Between Facts and Norms*, 307-308.

⁶¹ Habermas, *Europe: The Faltering Project*, 158.

⁶² Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 72.

Het internet is een ambigue omgeving, enerzijds (van oorsprong) anarchistisch van aard, maar anderzijds wel op allerlei manieren door de overheid en corporate partijen gereguleerd.⁶³ Het anarchistische karakter van internet uit zich in ‘easy-in, easy out’ relaties,⁶⁴ en de mogelijkheden voor individuele internetgebruikers om zich naar eigen goeddunken door online omgevingen voort te bewegen. Tegelijkertijd worden die omgevingen op allerlei manieren gereguleerd. Die regulatie staat meestal in het teken van het versterken van de status-quo, waardoor ook het internet een ‘echokamer van de elite’ dreigt te worden.⁶⁵ In het ideale geval is er daarom een specifiek platform voor online deliberatie, waar gewerkt kan worden aan het opbouwen van een zekere community, of waar ten minste sprake is van een blijvende omgeving waar burgers door de tijd heen het gesprek met elkaar kunnen aangaan over allerhande publieke thema’s. Deze omgeving moet gevrijwaard worden van machtsinvloeden van politieke of commerciële partijen.⁶⁶ Alleen onder die omstandigheden kan er sprake zijn van *voortdurende* en *onafhankelijke* vereniging.

De tweede eigenschap die Cohen noemt is dat de basis voor de legitimiteit van besluitvorming in de vrije deliberatie onder gelijken ligt.⁶⁷ Deze eigenschap staat in directe relatie met de procedurele aspecten vrijheid (deelnemers weten zich alleen gebonden aan de resultaten van het deliberatieve proces, en verwachten naar die resultaten te kunnen handelen) en gelijkheid (iedere deelnemer heeft een gelijke stem in de besluitvorming en de mogelijkheid tot deelname aan deliberatie mag niet beïnvloed worden door de bestaande verdeling van macht en financiële middelen). Zoals gezegd ligt mijn focus meer op het vlak van educatie dan op de legitimiteit van de besluitvorming. Dat neemt niet weg dat deze voorwaarden ook in het geval van educatie belangrijk zijn. Wanneer er in het deliberatieve proces sprake is van onvrijheid (oppressie) of ongelijkheid staat ook het vergroten van burgerschapscompetenties onder druk. Wanneer deze voorwaarden niet bewaakt worden, wordt de deur namelijk opengezet voor sturing en manipulatie.

Wanneer online deliberatie primair gericht is op het vergroten van burgerschapscompetenties kan er evengoed sprake zijn van behaalde resultaten, zij het in eerste instantie meer op individueel dan op collectief niveau. Online deliberatie kan er bijvoorbeeld toe leiden dat een deelnemer, op grond van de uitgewisselde argumenten, van opvatting verandert. Wanneer dat het geval is zal de verandering van opvatting dus het resultaat moeten zijn van deliberatie, en niet van manipulatie. Daarnaast kan online deliberatie allerlei informele resultaten opleveren – resultaten die niet voortkomen uit een representatieve consensus of meerderheidsstem. Er kunnen polls worden ingebouwd, of bepaalde creatieve ideeën vinden hun weg naar buiten. Ook bij dergelijke informele resultaten is het van belang dat ze op een bepaalde manier herleidbaar zijn tot een deliberatief proces. Wanneer dat niet het geval is kan de deliberatieve omgeving zelf worden ingezet als een manipulatie-instrument, door een bepaald idee ten onrechte te presenteren als het resultaat van deliberatie.

Om vrijheid te waarborgen moet er ook sprake zijn van gelijkheid; wanneer een bepaalde groep over meer middelen beschikt om te participeren, of meer invloed heeft op de inhoud van de deliberatie, neemt de kans op manipulatie toe en komt ook de vrijheid van de overige deelnemers in het geding. Deelnemers moeten dus gelijke mogelijkheden hebben om voorstellen en argumenten

⁶³ Lincoln Dahlberg, “The internet and democratic discourse: Exploring the prospects of online deliberative forums extending the public sphere,” *Information, Communication & Society* 4 (2001), 617.

⁶⁴ Price, 42.

⁶⁵ Dahlberg, 619; Price, 39.

⁶⁶ Zie ook: Dahlberg, 623, 629.

⁶⁷ Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 72.

aan te dragen, en andere voorstellen met argumenten te ondersteunen of bekritisieren. Ook bij manieren om de deliberatieve kwaliteit van het debat te bewaken zal kritisch onderzocht moeten worden of de gelijkheid daarmee niet in het geding komt.⁶⁸

De derde eigenschap van een deliberatieve democratie is dat het een pluralistische vereniging is; de leden hebben diverse voorkeuren, overtuigingen en idealen aangaande de inrichting van hun eigen leven.⁶⁹ Deze eigenschap is een noodzakelijke voorwaarde om er zeker van te kunnen zijn dat er zo veel mogelijk verschillende invalshoeken en opvattingen aan bod komen en alle betrokkenen gehoord worden zodat zij met een maatregel kunnen instemmen na deelname aan een rationeel discours. Bij het creëren van een digitale omgeving voor online deliberatie zal dus gestreefd moeten worden naar een zo groot mogelijke diversiteit aan (mogelijke) deelnemers. Dat houdt ook in dat er geen overbodige drempels moeten zijn die bepaalde groepen mogelijk buiten sluiten. Representativiteit is van minder belang wanneer online deliberatie primair een educatief doel dient en niet gericht is op het nemen van legitieme besluiten. Dat neemt niet weg dat een zo groot mogelijke pluriformiteit de voorkeur geniet, om alle mogelijke invalshoeken zo goed mogelijk te vertegenwoordigen, inhoudelijke kritiek te genereren en ‘zuilvorming’ te voorkomen.⁷⁰ Volgens Cohen hoeft het geen belemmering te zijn wanneer een deliberatieve gemeenschap slechts bestaat uit een groep mensen met een gedeeld belang, zolang zij ernaar streven argumenten aan te dragen die toegankelijk zijn voor een breder publiek.⁷¹ Op die manier kunnen belangengroepen tegelijkertijd ‘schools of deliberative democracy’ zijn – een leeromgeving waarin burgers ideeën en oplossingen kunnen aandragen, alsmede argumenten ter ondersteuning of bekritisering van deze ideeën en oplossingen.

De vierde door Cohen geformuleerde eigenschap is dat de leden van een deliberatieve democratie de voorkeur geven aan instituties waar het verband tussen deliberatie en uitkomsten evident is.⁷² Deze eigenschap is het nadrukkelijkst aanwezig wanneer online deliberatie is gericht op besluitvorming. Maar ook in de educatieve variant van online deliberatie speelt deze eigenschap een rol. Zo hebben de ontwerpers van de online omgeving waar deliberatie plaats kan vinden de taak die ruimte zo te ontwerpen dat resultaten altijd herleidbaar zijn tot deliberatie. Daarin spelen de eerdergenoemde voorwaarden van vrijheid en gelijkheid een belangrijke rol.

De laatste eigenschap van een deliberatieve democratie, ten slotte, is dat de leden elkaar erkennen als hebbende deliberatieve capaciteiten.⁷³ De verantwoordelijkheid om deze eigenschap tot uitdrukking te brengen ligt geheel in handen van de deelnemers zelf. Daarvoor is het wel nodig dat de gebruikers duidelijk gemaakt wordt dat er sprake moet zijn van een welwillend tegemoet treden van de gesprekspartners: gebruikers moeten elkaar benaderen als serieuze gesprekspartners met deliberatieve capaciteiten, ook – of juist – wanneer er sprake is van grote verschillen in opvatting.

Twee elementen van de ideale deliberatieve procedure heb ik in bovenstaande voorwaarden al verwerkt, namelijk *vrijheid* en *gelijkheid*. De andere twee elementen zijn *rationaliteit* en het *streven naar consensus*. Wat betreft rationaliteit is er in het geval van online deliberatie weinig toe te voegen aan de uitwerking uit paragraaf 2. De knelpunten die zich voordoen bij het naleven van deze

⁶⁸ In paragraaf 5.1 zal ik nader ingaan op die uitdaging.

⁶⁹ Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 72.

⁷⁰ Fishkin, “Virtual Public Consultation,” 33; Fishkin, *When the People Speak*, 3.

⁷¹ Cohen, “Procedure and Substance,” 430-431.

⁷² Cohen, “Deliberation and democratic Legitimacy,” 73.

⁷³ Ibidem.

voorwaarde zal ik in paragraaf 5.1 bespreken. Het streven naar consensus is het enige aspect van de ideale deliberatieve procedure dat ik niet overneem in de voorwaarden voor online deliberatie. Dat had anders geweest wanneer ik niet was uitgegaan van het educatieve doel, maar van het doel om tot deliberatieve besluiten te komen. In het kader van het educatieve doel zie ik het bereiken van consensus echter niet als noodzakelijk onderdeel van het deliberatieve proces. Op die manier denk ik dat het ook mogelijk is om de ‘context of discovery’ en de ‘context of justification’ in één ruimte samen te brengen. Enerzijds staat het deelnemers vrij om nieuwe ideeën en oplossingen te blijven aandragen en is er meer ruimte om het gesprek over een bepaald thema tot in onbepaalde tijd voort te zetten of te heropenen. Anderzijds worden deelnemers uitgedaagd hun opvattingen te rechtvaardigen op basis van goede argumenten.

Kort samengevat kunnen we stellen dat online deliberatie aan de volgende voorwaarden moet voldoen:

1. Online deliberatie vindt plaats in een daarvoor bedoelde omgeving die geen enkel ander doel dient dan deliberatie. Alleen dan kan er sprake zijn van een voortdurende en onafhankelijke vereniging.
2. Eventuele resultaten zijn herleidbaar tot de inhoud van de deliberatie.
3. Deelnemers staan op gelijke voet: iedereen heeft een gelijke stem in het debat en gelijke middelen om bij te dragen aan deliberatie.
4. Er moet bij online deliberatie gestreefd worden naar een zo groot mogelijke pluriformiteit.
5. Deelnemers aan online deliberatie erkennen elkaar als hebbende deliberatieve capaciteiten.
6. Iedere bijdrage aan online deliberatie dient rationeel te zijn.

3.4 Hoe vergroot online deliberatie burgerschapscompetentie?

In paragraaf twee somde ik al een aantal kritische vragen op met betrekking tot burgerschapscompetentie. Tevens gaf ik aan van mening te zijn dat online deliberatie één van de manieren kan zijn om die competenties te vergroten. Hoe kan online deliberatie daadwerkelijk als competentie-vergroterend mechanisme fungeren? Allereerst speelt de context van online deliberatie een grote rol. Wanneer voorgaande voorwaarden in acht worden genomen bij het ontwerpen van een digitale publieke arena, kan er daadwerkelijk sprake zijn van “a context that facilitates access to good information.”⁷⁴ Wat verstaan moet worden onder ‘goede informatie’ legde ik in paragraaf 2.4 uit aan de hand van het concept ‘hoog-diagnostische informatie’: feitelijke informatie over de situatie zoals die is, informatie over de mogelijke oplossingen of alternatieven, en informatie over de mogelijke consequenties van die oplossingen en alternatieven.⁷⁵ Deze informatie hebben burgers nodig om een rationele bijdrage te kunnen leveren aan deliberatie.

Naast de hoog-diagnostische informatie die kan worden uitgewisseld bij online deliberatie, wisselen deelnemers ook over en weer argumenten uit. Het uitwisselen van argumenten draagt bij aan het vergroten van burgerschapscompetentie. Er is namelijk een verband tussen het argumentenrepertoire – het aantal relevante redenen voor de geuite mening en het aantal relevante redenen voor de tegenovergestelde mening – van een burger en de kwaliteit van zijn opinie.⁷⁶ Bovendien versterkt een groot argumentenrepertoire het zelfvertrouwen van de burger, waardoor

⁷⁴ Fishkin, “Virtual Public Consultation,” 23.

⁷⁵ Kuklinski et al., 411.

⁷⁶ Joseph N. Capella et al., “Argument Repertoire as a Reliable and Valid Measure of Opinion Quality: Electronic Dialogue During Campaign 2000,” *Political Communication* 19 (2002), 76-77. Met de ‘kwaliteit’ van een opinie wordt hier geduid op kwaliteit in overeenstemming met de deliberatieve democratietheorie.

hij ook eerder geneigd is zich in een politieke discussie te mengen. “Those with greater [argument repertoires] tend to be more willing to attend group deliberations about political topics and they tend to participate in the substantive exchanges while there. They put their argumentative skill to use.”⁷⁷ Hieruit blijkt dat het participeren in deliberatie in zichzelf ook kan bijdragen aan het vergroten van burgerschapscompetentie. Zelfs wanneer deelnemers de discussie slechts volgen zonder daar zelf actief aan bij te dragen, kan hen dat helpen inzicht te krijgen in de verschillende opvattingen over een bepaalde politieke of sociale kwestie, inclusief de daaraan ten grondslag liggende redenen.

Wil online deliberatie daadwerkelijk leiden tot het vergroten van burgerschapscompetentie dan zullen ook een aantal praktische richtlijnen in acht genomen moeten worden. Ten eerste moeten deelnemers in een omgeving geplaatst worden waar ze aandacht willen besteden aan het soort informatie dat hen helpt de beoogde competenties te vergroten.⁷⁸ Wanneer aandacht en tijd ontbreken, zullen de burgers noch de geleverde informatie, noch de uitgewisselde argumenten tot zich nemen, en wanneer ze zich dan al in de discussie mengen is de kans groot dat ze dat doen op basis van niet-gerationaliseerde opvattingen. In dat geval genereert een omgeving die idealiter publieke deliberatie faciliteert, alsnog ‘top of the head responses’. Hoe een deliberatieve omgeving zo ingericht kan worden zodat burgers bereid zijn de vereiste tijd en aandacht te investeren, is een vraagstuk waar ontwerpers zich op moeten beraden.

Ten tweede moet er een relatie zijn tussen de doelen van een deliberatieve onderneming en de wensen van de deelnemers. Dit is noodzakelijk om een verandering in het langetermijngeheugen te kunnen bewerkstelligen, wat nodig is om er voor te zorgen dat er sprake kan zijn van een duurzame groei van competenties.⁷⁹ Dat houdt niet zozeer in dat er een inhoudelijke overeenkomst moet zijn tussen de wensen en opvattingen van de deelnemers en de uiteindelijke resultaten. De relatie heeft eerder betrekking op de agenda; daar moeten issues op staan die urgent zijn voor de deelnemers en die actie vereisen of om een oplossing vragen. Op die manier kan online deliberatie bovendien een bijdrage leveren aan het offline debat: “Political communication within national publics seems present to be able to benefit from online debates only when groups which are active on the Web refer to real processes [...] in an attempt to mobilize the interest and support of members.”⁸⁰ De onderwerpen van deliberatie moeten in relatie staan tot de leefwereld van de deelnemers om hun interesse en betrokkenheid vast te houden. Dat kan, zoals in paragraaf 3.1 reeds benoemd, door aan te sluiten bij concrete gebeurtenissen of thema’s.

Overigens neemt dat niet weg dat een deelnemer abstractere doelen na kan streven. Thomas Christiano beargumenteert bijvoorbeeld dat de competentie tot publieke deliberatie tevens de gelijkheid van burgers positief beïnvloedt, omdat burgers daardoor beter in staat zijn hun eigen voorkeuren en doelen duidelijk te maken en te beargumenteren. Door de rationalisatie van zijn eigen levensdoelen is de burger minder kwetsbaar voor verwarring en manipulatie, en beter in staat zijn waardigheid te vergroten.⁸¹ Burgers zouden dus in online deliberatie kunnen participeren om meer inzicht te krijgen in hun eigen opvattingen, zich beter te informeren en zo uiteindelijk hun competenties, en daarmee ook hun autonomie te vergroten in de context van democratisch burgerschap.

⁷⁷ Ibidem, 86.

⁷⁸ Lupia, “Can Online Deliberation Improve Politics?” 63.

⁷⁹ Lupia, “Can Online Deliberation Improve Politics?” 65.

⁸⁰ Habermas, *Europe: The Faltering Project*, 158.

⁸¹ Thomas Christiano, “The Significance of Public Deliberation,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, red. James Bohman en William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 256-257.

IV Casestudy: YourView

Het Australische burgerplatform YourView zegt uit te gaan van een deliberatief model. Het doel van YourView is om de publieke discussie weer op de inhoud te voeren.⁸² Volgens Paul Monk, oprichter en directeur van de stichting achter het forum, is deliberatie de enige manier om de democratie te 'redden' uit de handen van ongeïnformeerde en ongeïnteresseerde burgers.⁸³ YourView begon in 2012 met een publiek forum voor de federale verkiezingen die in 2013 in Australië werden gehouden.⁸⁴ Intussen is er een forum online over nucleaire energie in Australië.⁸⁵ Daarnaast host YourView privéfora voor bijvoorbeeld organisaties.

Het streven van YourView is om een zo groot mogelijk publiek te bereiken. Dat kan bijvoorbeeld door de fora zo toegankelijk mogelijk te maken, wat wil zeggen dat er niet onnodig veel eisen en procedures gelden voor deelname aan het debat.⁸⁶ De vraag is echter in hoeverre YourView voldoet aan de in paragraaf 3.3 geformuleerde voorwaarden voor online deliberatie. In deze casestudy wil ik dat onderzoeken. Het gaat hier niet om een uitvoerig systematisch onderzoek. Het doel van deze casestudy is om een indicatie te geven van hoe een deliberatief forum aan de hand van de voorwaarden voor online deliberatie getoetst zou kunnen worden, en welke knelpunten daarbij mogelijk naar voren komen.

1. Online deliberatie vindt plaats in een daarvoor bedoelde omgeving die geen enkel ander doel dient dan deliberatie. Alleen dan kan er sprake zijn van een voortdurende en onafhankelijke vereniging.

Aan deze voorwaarde voldoet YourView zeker. Er is sprake van een vindbare, blijvende omgeving op het internet waar gedelibereerd kan worden. YourView is bovendien een onpartijdige organisatie zonder winst oogmerk, met als enig doel het voeren van een inhoudelijk debat over thema's die in Australië op de publieke agenda staan. De organisatie heeft geen enkel belang bij specifieke uitkomsten van die debatten. YourView wordt volledig bekostigt uit donaties. Dit is alleen te zien bij deelnemers door een symbooltje achter hun gebruikersnaam.

2. Eventuele resultaten zijn herleidbaar tot de inhoud van de deliberatie.

Bij iedere stelling op YourView is het mogelijk om te stemmen. De resultaten worden getoond onderaan de lijst met argumenten. Daarbij wordt zowel de 'ruwe' uitslag getoond, waarin alle stemmen even zwaar worden meegewogen, en de 'collective wisdom', waarin de stemmen van deelnemers met een hogere geloofwaardigheidsscore zwaarder worden meegewogen (zie ook punt drie).

Het is lastig om de resultaten te herleiden tot de inhoud van de deliberatie. Soms zijn er meer voor- dan tegenargumenten aangedragen bij een bepaalde stelling, maar stemt toch een meerderheid van de deelnemers tegen. Dat zou echter kunnen zijn omdat de tegenargumenten beter zijn of zwaarder wegen. Anderzijds is het goed mogelijk dat deelnemers alsnog op basis van

⁸² YourView, "The YourView Vision," <http://about.yourview.org.au/vision.html> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

⁸³ Paul Monk, "How we can save democracy," 12 mei 2012, <http://www.theage.com.au/opinion/politics/how-we-can-save-democracy-20120510-1yfho.html> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

⁸⁴ YourView, "Fairfax YourView Election Forum," <https://yourview.org.au/forums/1/> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

⁸⁵ YourView, "Nuclear Power in Australia?" <https://yourview.org.au/forums/18-Nuclear-Power-in-Australia/> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

⁸⁶ Van Gelder, 2-4.

‘ruwe voorkeuren’ stemmen en niet op basis van een door deliberatie gevormde opinie. Hier ligt een uitdaging voor ontwerpers, om de deliberatieve omgeving zo te ontwerpen dat deelnemers worden uitgedaagd zich daadwerkelijk eerst te verdiepen in de feiten en argumenten en daarna pas stemmen.

3. Deelnemers staan op gelijke voet: iedereen heeft een gelijke stem in het debat en gelijke middelen om bij te dragen aan deliberatie.

Iedereen die toegang heeft tot internet heeft ook toegang tot YourView. De enige vereiste is dat deelnemers een account aanmaken, maar dat kan gemakkelijk via sociale netwerken als Facebook of Twitter, of door op de site zelf een account aan te maken. Deelname is volledig gratis. In dat opzicht zijn deelnemers dus volledig gelijk.

Zoals eerder opgemerkt worden de resultaten van de polls op twee manieren berekend. Ten eerste worden de ‘ruwe resultaten’ getoond, waarin iedere stem even zwaar meeweegt. Daarnaast wordt de ‘collective wisdom’ getoond, waarin de stem van de personen met een hogere ‘credibility score’ zwaarder wordt meegerekend. Deze geloofwaardigheidsscore kunnen deelnemers vergroten door te reageren op stellingen, door te stemmen en door reacties van andere deelnemers te ‘raten’. YourView heeft voor deze strategie gekozen om de kwaliteit van het debat zo hoog mogelijk te houden, en daarnaast als een vorm van ‘game-ification’, bedoeld om de gebruiker te motiveren.⁸⁷ Deelnemers worden uitgedaagd hun score te verbeteren, en dat is vooral mogelijk door actieve participatie. Er kleven echter ook nadelen aan het gebruik van een geloofwaardigheidsscore. In paragraaf 5.1 leg ik uit waarom het werken met een geloofwaardigheidsscore problematisch is.

4. Er moet bij online deliberatie gestreefd worden naar een zo groot mogelijke pluriformiteit.

De toegankelijkheid van YourView zorgt ervoor dat zoveel mogelijk mensen kunnen deelnemen aan het debat. In theorie is er dus voor geen enkel individu of voor geen enkele specifieke groep een drempel om te participeren. Dat wil uiteraard nog niet zeggen dat er ook daadwerkelijk sprake is van diversiteit. Om meer duidelijkheid te krijgen over de diversiteit in geslacht, opleidingsniveau en culturele achtergrond zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar de gebruikers. Nu is alleen te achterhalen wat deelnemers zeggen, wat ze stemmen en hoe ze andere deelnemers beoordelen.

Dat er sprake is van diverse voorkeuren, overtuigingen en idealen blijkt uit de argumenten die worden aangedragen en de resultaten van de polls. Een duidelijke indicatie daarvoor is te vinden in de discussie over het legaliseren van het huwelijk tussen twee mensen van het gelijke geslacht. In de discussie daarover komen verschillende visies op het huwelijk en de rol van de overheid daarin naar voren. Ook deelnemers die voor legalisatie van het homohuwelijk zijn geven blijk van verschillende opvattingen. De een vindt dat iedereen gelijk behandeld moet worden, terwijl een andere deelnemer vindt dat de overheid zich helemaal niet met huwelijken moet bemoeien en dat dit aan levensbeschouwelijke en religieuze instituties overgelaten moet worden.⁸⁸

Wanneer er sprake is van pluriformiteit worden gebruikers uitgedaagd zich te verdiepen in de opvattingen van anderen en hun eigen opvattingen daaraan te toetsen. Daarmee worden de deelnemers ook uitgedaagd te onderzoeken welke argumenten er voor beide posities zijn. Welke argumenten hebben ze voor hun eigen positie, welke tegenargumenten zouden andere deelnemers kunnen aandragen en zijn hun eigen argumenten sterk genoeg om de kritiek van de tegenstander te

⁸⁷ Van Gelder, 7-8.

⁸⁸ YourView, “Same-sex marriage should be legalised,” <https://yourview.org.au/issues/124-Same-sex-marriage-should-be-legalised/> (laatst geraadpleegd op 16 juli 2014).

doorstaan? Op deze wijze kunnen de deelnemers hun argumentenrepertoire vergroten en hun opvattingen rationaliseren. Of deelnemers dat ook daadwerkelijk doen is lastig te achterhalen, maar YourView biedt er in ieder geval de mogelijkheid toe.

5. Deelnemers aan online deliberatie erkennen elkaar als hebbende deliberatieve capaciteiten.

Of deelnemer elkaar erkennen als hebbende deliberatieve capaciteiten is niet te zeggen op basis van de beschikbare informatie op YourView. Om daar inhoudelijke uitspraken over te doen zal meer onderzoek gedaan moeten worden naar hoe deelnemers omgaan met argumenten en overwegingen van andere deelnemers. Het enige wat op het eerste gezicht een indicatie zou kunnen zijn is dat andere deelnemers serieus reageren op argumenten van anderen waar ze het niet mee eens zijn. Op die manier laten ze zien dat ze de ander voor rede vatbaar beschouwen. Mocht een deelnemer niet over deliberatieve capaciteiten beschikken dan zou het ook verspilde moeite zijn om te proberen hem met argumenten tot een ander standpunt te bewegen.

6. Iedere bijdrage aan online deliberatie dient rationeel te zijn.

In paragraaf 2.4 kwam al aan de orde hoe lastig het is om het rationaliteitscriterium te toetsen, en dat de indicatoren abstract zijn. Met dit voor ogen wil ik toch een aantal opmerkingen plaatsen over de rationaliteit van de deliberatie bij YourView.

Er is in elk geval wel degelijk sprake van het uitwisselen van argumenten om een opvatting te rechtvaardigen, en het leveren van kritiek op de argumenten die worden aangedragen. Ook wordt daarin regelmatig verwezen naar andere artikelen waarin wetenschappelijke feiten worden gepresenteerd.⁸⁹ In dat opzicht kunnen we dus spreken van epistemische rationaliteit (deelnemers kunnen hun opvattingen met redenen rechtvaardigen), waarbij soms ook gebruik wordt gemaakt van wat als hoog-diagnostische informatie zou kunnen gelden. Ook wijzen deelnemers elkaar soms op de mogelijke consequenties van een voorgestelde oplossing, en dragen deelnemers informatie of argumenten aan om aan te tonen dat hun voorstel het beste is om een bepaald doel (bijvoorbeeld minder milieuvervuiling) te behalen. Deelnemers kunnen op die wijze ook hun teleologische rationaliteit ontwikkelen.

Bij de stellingen wordt een introductie gegeven, waarin hyperlinks zijn opgenomen naar andere informatiebronnen, variërend van nieuws- en opiniewebsites en wetenschappelijke artikelen tot websites van denktanks en politieke partijen. In de introductie wordt meestal aangegeven wat de huidige situatie is, wat een mogelijke verandering zou inhouden en hoe politieke partijen en het publiek daar tegenover staan.⁹⁰ Ook deelnemers verwijzen soms naar wetenschappelijke cijfers die inzicht geven in de situatie zoals die is, en in de mogelijke gevolgen van aanpassingen. Zo wordt een omgeving gecreëerd die toegang biedt tot informatie die, wanneer we al deze informatie bijeen voegen, gezien kan worden als hoog-diagnostisch.

Irrationale reacties zijn nooit volledig te voorkomen, zowel bij offline als bij online deliberatie. Zeker wanneer de drempel om te participeren zo laag mogelijk wordt gehouden en het voor iedereen vrij staat zijn reactie achter te laten. Het voornaamste is dat de balans dusdanig blijft dat deze reacties niet afleiden van de inhoud van het debat.

⁸⁹ Zie bijvoorbeeld deze discussie: <https://yourview.org.au/comments/24631/> (laatst geraadpleegd op 16 juli 2014).

⁹⁰ Zie bijvoorbeeld YourView, "Australia should include nuclear power in its future energy mix," <https://yourview.org.au/issues/352-Australia-should-include-nuclear-power-in-its-future-energy-mix/> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014).

Op basis van de beschikbare informatie is niet vast te stellen of actieve participatie binnen YourView leidt tot het vergroten van burgerschapscompetentie. Het kan burgers helpen hun kennis over een actueel publiek thema te verbreden, alsmede hun inzicht in de verschillende belangen en opvattingen daarover. Ook kan het burgers helpen meer argumenten te vinden die hun eigen opvattingen ondersteunen, of kan het aanzetten tot het herzien van een opvatting op basis van argumenten van deelnemers met een ander standpunt. Of dit ook daadwerkelijk het geval is zal moeten blijken uit nader onderzoek onder de gebruikers van YourView. De bedenkers van YourView geven overigens zelf al aan dat het platform nog in een experimentele fase verkeerd en dat meer onderzoek gedaan zal moeten worden naar de manier waarop de ‘epistemische sporen’ van deelnemers zijn waar te nemen.⁹¹

V Uitdagingen voor online deliberatie

In deze laatste paragraaf wil ik ingaan op een aantal uitdagingen die online deliberatie het hoofd moet bieden wil het succesvol zijn in het vergroten van burgerschapscompetentie. Een van de grootste uitdagingen bij online deliberatie is het bewaken van de kwaliteit van het debat. Hoe kan ervoor gezorgd worden dat deelnemers daadwerkelijk redelijk aanvaardbare argumenten uitwisselen en dat er alleen betrouwbare informatie wordt gedeeld? Daarbij zal gebalanceerd moeten worden tussen twee uitersten: een ongebonden vorm van communicatie waarbij de rationaliteit van de discussie op het spel staat, en de onevenredige invloed van een elite die de vrijheid en toegankelijkheid van deliberatie op het spel zet. Vervolgens zal ik twee uitdagingen op het sociale vlak van online deliberatie aan de orde stellen, te weten ‘zuilvorming’ en sociaal conformisme.

5.1 Wie bewaakt de kwaliteit van online deliberatie?

In de eerder aangehaalde definitie van deliberatie die John Fishkin geeft, is er een belangrijke rol weggelegd voor ‘een omgeving die toegang biedt tot goede informatie’. Vanwege het pluralistische en rhizomatische karakter is internet bij uitstek het medium om informatie te verzamelen en te delen.⁹² Nieuwswebsites, politieke en maatschappelijke weblogs en zeker ook sociale media spelen een belangrijke rol in de online informatievoorziening. Deze informatie is echter vluchtig en gefragmenteerd. Voor het verzamelen van hoog-diagnostische informatie (zoals uitgelegd in paragraaf 2.4) bieden de informatiestromen en -omgevingen van de eerdergenoemde informatiebronnen op het internet slechts weinig mogelijkheden. Deze hoog-diagnostische informatie met betrekking tot een bepaald thema of probleem zal dus op één plek bij elkaar gebracht moeten worden. Een digitale omgeving voor online deliberatie kan daarvoor een uiterst geschikte locatie zijn.

Naast het verzamelen en delen van informatie biedt het internet burgers op allerlei wijze de mogelijkheid om de confrontatie met elkaar aan te gaan. Van sociale media tot nieuwssites en van online discussieforums tot consumentenwebsites, van bekenden en gelijkgestemden tot vreemden en andersdenkenden; er zijn legio mogelijkheden om via internet het gesprek aan te gaan. Ook hiervoor geldt echter dat discussies vaak vluchtig en gefragmenteerd zijn (met uitzondering van de discussieforums). Bovendien, leidt het ook daadwerkelijk tot deliberatie?

⁹¹ Van Gelder, 8.

⁹² Zie ook: Gimmler, 33.

Wil er sprake kunnen zijn van online deliberatie dan zullen zowel de informatievoorziening als het debat aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen. Deze voorwaarden heb ik uitgewerkt in paragraaf 3.3. Maar wie zijn er verantwoordelijk voor het bewaken van de kwaliteit van online deliberatie? Wanneer daartoe bepaalde deelnemers worden aangewezen dreigt er een elite te ontstaan, die een bedreiging vormt voor de gelijkheid in het deliberatieve proces. Aan de andere zijde dreigt het gevaar dat een gebrek aan controle deliberatie zelfs opheft, omdat er geen sprake meer is van een rationeel debat in een omgeving die de toegang tot goede informatie faciliteert. Voorstanders van een deliberatieve democratie staan daarmee voor een grote uitdaging. Enerzijds dient deliberatie intellectueel van aard te zijn, anderzijds moet gestreefd worden naar een zo groot mogelijke toegankelijkheid en een egalitair karakter. Of, zoals Jürgen Habermas het verwoordt: “Public discourses find a good response only in proportion to their diffusion, and thus only under conditions of a broad and active participation that simultaneously has a *dispersing effect*. This in turn requires a background political culture that is egalitarian, divested of all educational privileges, and thoroughly intellectual.”⁹³ In de ideale situatie is er sprake van een brede en actieve participatie die een politieke cultuur vereist die egalitair is en ontdaan van intellectuele privileges, maar tegelijkertijd nog steeds intellectueel is. Is een dergelijke politieke cultuur te bereiken bij online deliberatie?

Het antwoord op die vraag is afhankelijk van een optimistische dan wel een sceptische houding tegenover de rol en mogelijkheden van het internet in online deliberatie. Volgens sceptici zouden massamedia – sinds het begin van de eenentwintigste eeuw met het internet voorop – de politiek tot niet meer dan een kijksport hebben gemaakt, en zijn opiniepeilingen en referenda de ‘echokamers’ van de elite vanwege het gebrek aan een voorafgaand inhoudelijk publiek debat.⁹⁴ De kritiek van James Fishkin en Robert Luskin op de conventionele verkiezingen is in dat opzicht evengoed van toepassing op veel online conversaties: “they reflect normal, everyday levels of inattention and disengagement. They express public opinion as it is – seasoned strongly by neither information nor reflection.”⁹⁵ De gemiddelde burger beschikt slechts over ‘ruwe opinies’, voortkomend uit een gebrek aan informatie en reflectie.⁹⁶ Het is maar zeer de vraag of online discussies aanzetten tot reflectie op eigen voorkeuren, het rationaliseren daarvan en het overwegen van andere standpunten.

Men zou onverschillig kunnen stellen dat het er bij online deliberatie vooral om gaat dat de procedures worden gehandhaafd. Zolang erop wordt toegezien dat alle deelnemers vrij en gelijk zijn en iedereen zijn voorstellen en voor- en tegenargumenten kan aandragen, moet er geen inhoudelijke bemoeienis zijn in het debat. Dit strookt echter niet met de voorwaarde dat deliberatie rationeel moet zijn; een eis die bovendien samenhangt met de gelijkheid in het publieke debat, zoals reeds opgemerkt in paragraaf 2.2. Gelijkwaardige deelname aan publieke deliberatie bestaat bij gratie van het uitwisselen van aanvaardbare redenen. Daarom stelt Cohen dat de toets voor de legitimiteit van besluitvorming naast procedureel ook deels inhoudelijk van aard is.⁹⁷ De kwaliteit van deliberatie zal dus op een bepaalde manier bewaakt moeten worden.

Een van de mogelijkheden is om een groep redacteuren of moderatoren informatie te laten verzamelen of te laten controleren, en argumenten te laten beoordelen op rationaliteit. Dat zouden

⁹³ Jürgen Habermas, “Popular Sovereignty as Procedure,” in *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, red. James Bohman en William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1997), 62.

⁹⁴ Price, 39.

⁹⁵ James S. Fishkin en Robert C. Luskin, “Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion,” *Acta Politica* 40 (2005), 287.

⁹⁶ Fishkin, “Virtual Democratic Possibilities,” 2-5.

⁹⁷ Cohen, “Procedure and Substance,” 407. Zie ook: Habermas, *Europe: The Faltering Project*, 146-147.

bijvoorbeeld wetenschappers kunnen zijn die de rol van redacteur of moderator vervullen bij een debat dat hun expertise raakt. Het gevaar bestaat dan echter dat een bepaalde elite meer invloed krijgt op de resultaten van het deliberatieve proces, bijvoorbeeld omdat ze bewust of onbewust sturen in de informatie die ze doorlaten of de bijdragen van deelnemers met een tegenovergestelde mening strenger beoordelen. Daarmee staan zowel de vrijheid en gelijkheid (deelnemers worden beperkt in hun mogelijkheden om bij te dragen) als de rationaliteit (argumenten worden beoordeeld op basis van een gewenste inhoud of uitkomst, in plaats van op redelijkheid) op het spel. Maar ook wanneer redacteurs en moderatoren gewetensvol en onbevooroordeeld hun taak uitvoeren, is het probleem nog niet volledig verholpen. Deelnemers kunnen ook wantrouwen koesteren jegens een dergelijke autoriteitsvorm in het deliberatieve proces. Deze optie lijkt me dus niet geschikt om de kwaliteit van online deliberatie te bewaken.

Een tweede optie is dat deelnemers een *credibility score* krijgen die afhangt van hun participatie in het deliberatieve proces. Dat is de manier waarop YourView de kwaliteit van het debat probeert te bewaken. Deelnemers kunnen hun 'geloofwaardigheidsscore' op een aantal manieren vergroten: een actieve bijdrage aan veel verschillende thema's (reageren, beoordelen en stemmen) en respect van anderen verdienen middels de beoordelingen van anderen (waarbij beoordelingen van deelnemers met een hoge geloofwaardigheidsscore en van deelnemers die het niet me je eens zijn het zwaarst worden meegewogen).⁹⁸ Bij deze optie zijn echter een aantal fundamentele bezwaren op te sommen. Ten eerste hangt de geloofwaardigheidsscore voor een deel samen met de kwantiteit van de participatie (het aantal reacties dat een deelnemer heeft geplaatst, het aantal keer dat hij gestemd heeft, etc.) in plaats van de kwaliteit. Daarmee wordt gesuggereerd dat er een positief verband is tussen kwantiteit en kwaliteit, terwijl er goede redenen zijn om het tegenovergestelde aan te nemen.⁹⁹ Het kan goed zijn dat deelnemers overal hun eigen mening geven zonder zich te verdiepen in de geleverde informatie en reeds gegeven argumenten. Ten tweede kan de beoordeling van andere gebruikers meer afhangen van de mate waarin men het met ze eens is, dan van de kwaliteit van de aangedragen argumenten. Bovendien blijkt dat deelnemers die informatie delen die algemeen bekend is eerder als competent worden gezien.¹⁰⁰ Ten derde is het goed mogelijk dat een deelnemer in een discussie over onderwerp A rationeel en met oog op het algemeen belang participeert, terwijl hij zich in discussie B laat meeslepen door emotie en eigenbelang. Het mag zo zijn dat andere gebruiker in dat laatste geval een negatieve beoordeling kunnen toekennen aan die bijdrages, maar dat een deelnemer een hoge geloofwaardigheidsscore heeft kan al tot een vertekend beeld leiden. Uit psychologisch onderzoek is namelijk gebleken dat iemands invloed op groepsbeslissingen voor een belangrijk deel samenhangt met de *perceptie* van anderen van zijn expertise of competentie.¹⁰¹ Ofwel, deelnemers met een hoge geloofwaardigheidsscore hebben bij voorbaat al meer invloed in het deliberatieve proces omdat ze in de *perceptie* van andere deelnemers competentier zijn. Deze drie bezwaren bij elkaar lijken er sterk op te wijzen dat het werken met een geloofwaardigheidsscore een serieuze bedreiging vormt voor de gelijkheid binnen het discours. Ook deze optie lijkt me dus niet geschikt om de kwaliteit van online deliberatie te bewaken.

De derde optie is dat er geen enkele controle plaatsvindt; althans, niet meer dan de mogelijkheden die de deelnemers hebben om de voorstellen en overwegingen van andere

⁹⁸ YourView, "FAQs," <http://about.yourview.org.au/faqs.html> (laatst geraadpleegd op 14 juli 2014).

⁹⁹ Zie ook: Brennan, *The Ethics of Voting*, 175-176.

¹⁰⁰ Mendelberg, 176.

¹⁰¹ Mendelberg, 167.

deelnemers met goede argumenten te bekritisieren. Wanneer een deelnemer van mening is dat een ander geen deugdelijke argumenten levert of zijn bijdrage baseert op foutieve informatie, dan kan dat op redelijke wijze kenbaar gemaakt worden. In het ideale geval ontstaat er zo in het deliberatieve proces zelf een mechanisme waardoor goede informatie naar boven komt en slechte informatie verdwijnt. Deelnemers aan het deliberatieve proces hebben de taak elkaar daarop aan te spreken en verkeerde informatie met argumenten te bekritisieren.

Is het realistisch om te verwachten dat deelnemers dat ook daadwerkelijk doen? Eerder citeerde ik Habermas al, die stelt dat ook onze alledaagse communicatie gebaseerd is op het uitwisselen van redenen: “the actors are always already moving within a 'space of reasons'.”¹⁰² In onze dagelijkse communicatie wisselen we redenen uit en rechtvaardigen we ons gedrag en onze opvattingen tegenover anderen. Op basis daarvan zouden we kunnen verwachten dat ook deelnemers aan online deliberatie in staat zijn hun opvattingen met acceptabele redenen te ondersteunen, en dat andere deelnemers in staat zijn te bepalen of die redenen inderdaad de geuite opvatting rechtvaardigen. De beste oplossing lijkt dan ook te zijn om het bewaken van de kwaliteit van deliberatie in handen van de deelnemers zelf te laten. Dat vereist wel dat deelnemers van tevoren beseffen wat de voorwaarden voor deliberatie zijn, en dat ze zelf medeverantwoordelijk zijn voor het voeren van een constructief en kwalitatief hoogstaand debat.

5.2 Sociale uitdagingen voor online deliberatie

Naast de epistemische uitdagingen liggen er ook op sociaal vlak uitdagingen voor online deliberatie. Ik zal hier ingaan op twee sociale aspecten die raken aan de epistemische uitdagingen, te weten ‘zuilvorming’ en sociaal conformisme. Beide problemen vormen namelijk een belemmering voor het vrij kunnen uitwisselen van redelijke argumenten, en vormen zodoende niet alleen een bedreiging voor de vrijheid en gelijkheid van deliberatie, maar ook voor de rationaliteit.

Burgers zijn geneigd om zich te omringen met mensen die dezelfde opvattingen zijn toegedaan, en gaan bovendien vooral op zoek naar informatie en argumenten die hun eigen opvattingen bevestigen. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat deze ‘zuilvorming’ op internet niet zal plaatsvinden, dus ook voor online deliberatie is dit een relevante uitdaging.¹⁰³ Wil er sprake zijn van een zo groot mogelijke diversiteit in online deliberatie dan zal deze zuilvorming dus voorkomen moeten worden. Twee richtlijnen kunnen helpen bij het bevorderen of in stand houden van de pluriformiteit van de deelnemers. Ten eerste zal het helpen wanneer het onderwerp dat op de agenda staat voor verschillende partijen relevant is en vraagt om een aanpassing of oplossing. In paragraaf 3.4 merkte ik al op dat er een relatie moet zijn tussen de doelen van een deliberatieve onderneming en de wensen van de deelnemers. Wanneer slechts één groep belang heeft bij het veranderen van een bepaalde situatie zullen andere burgers minder snel gemotiveerd zijn tijd en energie te besteden aan dat onderwerp. Wanneer er sprake is van verschillende (tegengestelde) belangen zal het voor meerdere partijen nuttig zijn te participeren in het debat en te zoeken naar een oplossing.

Ten tweede is het belangrijk dat online deliberatie wordt gefaciliteerd door een zo neutraal en onafhankelijk mogelijke partij. Stel dat een online debat over energievoorzieningen wordt gefaciliteerd door Greenpeace, of juist door een lobbyvereniging voor fossiele energie. De organisator zou dan gebaat zijn bij een specifieke uitkomst, waardoor de uitkomst bij voorbaat al

¹⁰² Habermas, *Europe: The Faltering Project*, 147.

¹⁰³ Fishkin, *When the People Speak*, 3; Dahlberg, 618; Price, 42; Habermas *Europe: The Faltering Project*, 157-158.

verdacht zou zijn. De doelen of belangen van de organiserende partij moeten niet afleiden van de inhoud van het deliberatieve proces. Het is daarnaast aannemelijk dat een neutrale partij er beter in zal slagen verschillende belanghebbenden bij elkaar te brengen. Overigens zou dat ook het geval kunnen zijn wanneer de organiserende partij wel baat heeft bij een oplossing of nieuw idee, maar onder de voorwaarde dat de inhoud daarvan nog niet vaststaat. Te denken valt aan een gemeente of bedrijf met een begrotingstekort, dat online deliberatie inzet om een oplossing voor het tekort te vinden of verschillende overwegingen met betrekking tot de mogelijke bezuinigingen wil verzamelen. Voorwaarde is dan wel dat die partij zich neutraal opstelt in het faciliteren van deliberatie, en dat niet de schijn wordt opgeroepen dat die deliberatie vooral bedoeld is om specifieke inhoudelijke uitkomsten te genereren.

De tweede uitdaging is sociaal conformisme: burgers houden publiekelijk liever een algemeen geaccepteerde mening aan om geen imagoschade op te lopen en confrontaties te vermijden. De opvattingen van een deelnemer worden in een discussie dan niet (om)gevormd door redenen, maar door de sociale normen binnen de groep. Een deelnemer wil zichzelf graag in een zo positief mogelijk licht zetten, en doet dat door de meest populaire opvatting – de opvatting van de meerderheid – aan te nemen.¹⁰⁴ De vraag is echter of dit voor online deliberatie ook geldt. Ik verwacht dat dit afhankelijk zal zijn van de context. In een deliberatieve omgeving waar de enige sociale band die van het lidmaatschap van een online community is, zoals bij YourView, verwacht ik dat sociaal conformisme minder snel aan de orde zal zijn. Vanwege de anonimiteit en de afwezigheid van sociale relaties *in real life* hebben deelnemers er minder profijt van om zich te conformeren aan het groepsdenken.

VI Conclusie

Stel dat we uitgaan van een deliberatieve democratietheorie, aan welke voorwaarden moet online deliberatie dan voldoen, en hoe kan online deliberatie een rol spelen in het vergroten van de daarvoor vereiste burgerschapscompetentie? Deze twee vragen heb ik willen beantwoorden in mijn masterscriptie. Daarbij heb ik gekozen voor een theoretische conceptuele analyse, om me te kunnen focussen op het vertalen van de deliberatieve democratietheorie naar voorwaarden voor online deliberatie. Inhoudelijke discussies over het deliberatieve democratiemodel – met uitzondering van de discussie over de competentie van burgers – heb ik daarbij laten rusten, alsmede de vraag of de overheid een positieve verplichting zou hebben de competentie van haar burgers te vergroten.

De voorwaarden voor online deliberatie baseerde ik op het deliberatieve democratiemodel. Uitgaande van de ideale deliberatieve procedure van Cohen zouden we deliberatie kunnen samenvatten als rationeel overleg tussen vrije en gelijke partijen. Deze vorm van democratisch overleg vereist bepaalde competenties van burgers. Deelnemers aan deliberatie moeten zich baseren op feitelijk juiste informatie en hun opvattingen voor waar houden op basis van goede redenen in de juiste rechtvaardigingscontext (epistemische rationaliteit) en de oplossingen of alternatieven die deelnemers aandragen moeten redelijkerwijs leiden tot de beoogde uitkomst (teleologische rationaliteit). Daarbij moeten deelnemers beschikken over hoog-diagnostische informatie. Tot slot moeten deelnemers hun standpunten, belangen en voorkeuren, alsmede hun voorstellen en de

¹⁰⁴ Mendelberg, 158-160.

daarbij behorende voor- en tegenargumenten, adequaat onder woorden kunnen brengen (communicatieve rationaliteit).

De voorwaarden voor online deliberatie kunnen in zes richtlijnen worden samengevat: (1) Online deliberatie vindt plaats in een daarvoor bedoelde omgeving die geen enkel ander doel dient dan deliberatie. Alleen dan kan er sprake zijn van een voortdurende en onafhankelijke vereniging. (2) Eventuele resultaten zijn herleidbaar tot de inhoud van de deliberatie. (3) Deelnemers staan op gelijke voet: iedereen heeft een gelijke stem in het debat en gelijke middelen om bij te dragen aan deliberatie. (4) Er moet bij online deliberatie gestreefd worden naar een zo groot mogelijke pluriformiteit. (5) Deelnemers aan online deliberatie erkennen elkaar als hebbende deliberatieve capaciteiten. (6) Iedere bijdrage aan online deliberatie dient rationeel te zijn.

Bij het formuleren van de voorwaarden voor online deliberatie ben ik primair uitgegaan van een educatief doel, ofwel het vergroten van burgerschapscompetentie middels online deliberatie. Strikte procedures, zoals de voorwaarden voor ideale deliberatie die Cohen formuleert, maken het mogelijk om online deliberatie als 'school voor deliberatieve democratie' in te zetten, een publieke arena waar deelnemers zich kunnen oefenen in deelname aan het publieke debat. Dat kan wanneer een deliberatieve omgeving toegang verschaft tot goede – dat is, hoog-diagnostische – informatie, en deelnemers de mogelijkheid biedt hun argumentenrepertoire te vergroten. Daarnaast moeten deelnemers in een omgeving geplaatst worden waar ze aandacht willen besteden aan het soort informatie dat hen helpt de beoogde competenties te vergroten. Tot slot moet er een relatie zijn tussen de doelen van een deliberatieve onderneming en de wensen van de deelnemers. Dat kan bereikt worden door aan te sluiten bij actuele gebeurtenissen (bijvoorbeeld politieke verkiezingen) of concrete thema's (bijvoorbeeld klimaatverandering).

In een beknopte casestudy heb ik het Australische deliberatieve forum YourView geanalyseerd aan de hand van de zes voorwaarden voor online deliberatie zoals geformuleerd in paragraaf 3.3. YourView voldoet, in meer of minder mate, aan de meeste voorwaarden. Het forum faciliteert toegang tot goede informatie en biedt deelnemers de mogelijkheid hun argumentrepertoire te vergroten. Ook kunnen we stellen dat er in de meeste gevallen sprake is van een rationeel debat, gevoerd door een pluriform publiek. Het voornaamste kritiekpunt op YourView betreft het werken met een geloofwaardigheidsscore, die een bedreiging vormt voor de gelijkheid van het debat, zoals ik in paragraaf 5.1 uitlegde. Of YourView ook daadwerkelijk leidt tot het vergroten van burgerschapscompetentie zal nader onderzocht moeten worden.

Tot slot ben ik ingegaan op een aantal uitdagingen waar online deliberatie mee te maken heeft. De eerste uitdaging is het bewaken van de inhoudelijke kwaliteit van deliberatie: respecteren de deelnemers de rationaliteitscriteria? En wie is verantwoordelijk voor het bewaken van de kwaliteit? Ik heb beargumenteerd dat elitevorming voorkomen moet worden, om gelijke deelname aan het debat niet in gevaar te brengen. Ook het invoeren van een geloofwaardigheidsscore is problematisch, omdat deze verbonden is aan de kwantiteit van deelname en het oordeel van andere deelnemers, zonder dat gegarandeerd kan worden dat andere deelnemers hun oordeel op basis van inhoudelijke criteria vellen. Ook deze variant vormt dus een bedreiging voor de gelijkheid. De enige optie die rest is geen extra controle in te stellen buiten de mogelijkheden die de deelnemers hebben om de voorstellen en overwegingen van andere deelnemers met goede argumenten te bekritisieren. Wel zullen deelnemers goed geïnstrueerd moeten worden over het doel en de procedures van online deliberatie.

Ook ging ik in op twee uitdagingen die te maken hebben met het sociaalpsychologische aspect van deliberatie, namelijk zuilvorming en conformisme. Zuilvorming kan voorkomen worden

wanneer het onderwerp van deliberatie een pluriform publiek aanspreekt en het debat gefaciliteerd wordt door een zo neutraal mogelijke organisatie. Sociaal conformisme, tot slot, zal geen groot probleem vormen voor online deliberatie, omdat deelnemers de mogelijkheid hebben anoniem te participeren en niet noodzakelijkerwijs afhankelijk zijn van bepaalde groepsrelaties.

Met het formuleren van de voorwaarden voor online deliberatie heb ik een bijdrage willen leveren aan de wetenschappelijke discussie rondom dit thema, en met name aan de normatieve filosofische benadering van online deliberatie. Daarnaast ben ik van mening dat mijn analyse zeer nuttig kan zijn voor praktische toepassing. Online wordt al op verschillende manieren geëxperimenteerd met deliberatie, zoals bijvoorbeeld bij YourView. De door mij geformuleerde voorwaarden kunnen gebruikt worden om deze vormen van online discussie kritisch te analyseren; is er daadwerkelijk sprake van *deliberatie*, of wordt deze aanduiding ten onrechte gebruikt om de discussie meer gewicht te geven?

Niet alleen online, maar ook offline lijkt langzaam meer ruimte te komen voor nieuwe vormen van democratie, waarin ruimte is voor meer inhoudelijke betrokkenheid en participatie van burgers.¹⁰⁵ Online deliberatie kan worden ingezet om burgers met dergelijke vormen van democratie vertrouwd te maken en hun competenties te vergroten. Als deliberatieve democratie inderdaad de wind in de zeilen heeft, zoals Van Reybroeck concludeert, dan is het van belang het roer recht te houden.

¹⁰⁵ Van Reybroeck; Broer en Alberts. Een concreet voorbeeld is het initiatief 'Gemeenteraad van de Toekomst', waarin vertegenwoordigers van gemeenten en burgers nadenken over de toekomst van de lokale democratie en de rol van burgerparticipatie daarin: <http://gemeenteraadvandetoeekomst.nl/> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

Bibliografie

- Bohman, James en William Rehg. "Introduction." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, geredigeerd door James Bohman en William Rehg, ix-xxx. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Brennan, Jason. *The Ethics of Voting*. Princeton: Princeton U.P, 2011.
- . "The Right to a Competent Electorate." *The Philosophical Quarterly* 61 (2011), 700-724.
- Broer, Thijs en Jaco Alberts. "Hard op weg naar een nieuwe democratie." *Vrij Nederland*, 8 april 2014. <http://www.vn.nl/Archief/Politiek/Artikel-Politiek/Hard-op-weg-naar-een-nieuwe-democratie.htm> (laatst geraadpleegd op 28 juni 2014).
- Cappella, Joseph N., Vincent Price en Lilach Nir. "Argument Repertoire as a Reliable and Valid Measure of Opinion Quality: Electronic Dialogue During Campaign 2000." *Political Communication* 19 (2002), 73-93.
- Cohen, Joshua. "Deliberation and democratic Legitimacy." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, geredigeerd door James Bohman en William Rehg, 67-92. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- . "Procedure and Substance in Deliberative Democracy." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, geredigeerd door James Bohman and William Rehg, 407-437. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Christiano, Thomas. "The Significance of Public Deliberation." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, geredigeerd door James Bohman en William Rehg, 243-277. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Dahlberg, Lincoln. "The internet and democratic discourse: Exploring the prospects of online deliberative forums extending the public sphere." *Information, Communication & Society* 4 (2001), 615-633.
- Delli Carpini, Michael X., Fay Lomax Cook en Lawrence R. Jacobs. "Public Deliberation, Discursive Participation and Citizen Engagement: A Review of the Empirical Literature." *Annual Review of Political Sciences* 7 (2004), 315-344.
- Ferenstein, Gregory. "San Francisco To Test Online Participatory Budgeting." *TechCrunch*, 11 september 2013. <http://techcrunch.com/2013/09/11/san-francisco-to-test-online-participatory-budgeting/> (laatst geraadpleegd op 26 juli 2014).
- Fishkin, James S. "Virtual Democratic Possibilities: Prospects for Internet Democracy." Paper voor de conferentie over "Internet, Democracy and Public Goods" Belo Horizonte, Brazil, 6-10 november 2000. Online te raadplegen: http://cdd.stanford.edu/research/papers/2000/brazil_paper.pdf (laatst geraadpleegd op 30 juni 2014).
- . "Virtual Public Consultation: Prospects for Internet Deliberative Democracy." In *Online Deliberation Design, Research, and Practice*, geredigeerd door Todd Davies en Seeta Peña Gangadharan, 23-35. Stanford: CSLI Publications, 2009.
- . *When the People Speak: Deliberative Democracy & Public Consultation*. Oxford: Oxford U.P., 2009.
- Fishkin, James S. en Robert C. Luskin. "Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion." *Acta Politica* 40 (2005), 284-298.
- Gelder, Tim van. "Cultivating Deliberation for Democracy." *Journal of Public Deliberation* 8.1 (2012). Online beschikbaar: <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss1/art12/> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

- Gemeenteraad van de Toekomst. <http://gemeenteraadvandetoekomst.nl/> (laatst geraadpleegd op 14 juli 2014).
- Gimmler, Antje. "Deliberative democracy, the public sphere and the internet." *Philosophy & Social Criticism* 27.4 (2001), 21-39.
- Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Vertaald voor William Rehg. Cambridge: Polity Press, 1996.
- . "On the Internal Relation between the Rule of Law and Democracy." In *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, geredigeerd door Ciaran Cronin en Pablo De Greiff, 253-264. Cambridge: Polity Press, 1999.
- . *Europe: The Faltering Project*. Cambridge: Polity Press, 2009.
- . "Popular Sovereignty as Procedure." In *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, geredigeerd door James Bohman en William Rehg, 35-66. Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- . "Some Further Clarifications of the Concept of Communicative Rationality" (1996). In Jürgen Habermas, *On the Pragmatics of Communication*, geredigeerd door Maeve Cooke, 307-342. Cambridge, MA: MIT Press, 1998.
- . "The Public Sphere: An Encyclopedia Article." *New German Critique* 3 (1974 [1964]), 49-55.
- Koster, Yolanda de. "Digitale burgerpanels nog steeds in opmars." *Binnenlands Bestuur*, 28 april 2014. <http://www.binnenlandsbestuur.nl/digitaal/nieuws/digitale-burgerpanels-nog-steeds-in-opmars.9297771.lynkx> (laatst geraadpleegd op 1 juli 2014).
- Kuklinski, James H. en Paul J. Quirk. "Conceptual Foundations of Citizen Competence." *Political Behavior* 23 (2001), 285-311.
- Kuklinski, James H., Paul J. Quirk, Jennifer Jerit en Robert F. Rich. "The Political Environment and Citizen Competence." *American Journal of Political Science* 45 (2001), 410-424.
- Landemore, Helene E. "Why the Many Are Smarter than the Few and Why It Matters." *Journal of Public Deliberation* 8 (2012). Online beschikbaar: <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss1/art7> (laatst geraadpleegd op 6 mei 2014).
- Logius. "Internetconsultatie." <http://www.internetconsultatie.nl/> (laatst geraadpleegd op 28 juni 2014).
- Lupia, Arthur. "Can Online Deliberation Improve Politics? Scientific Foundations for Success." In *Online Deliberation: Design, Research, and Practice*, geredigeerd door Todd Davies en Seeta Peña Gangadharan, 59-69. Stanford: CSLI Publications, 2009.
- . "Deliberation Disconnected: What it Takes to Improve Civic Competence." *Law and Contemporary Problems* 65 (2002), 133-150.
- Mendelberg, Tali. "The Deliberative Citizen: Theory and Some Evidence." *Political Decision Making, Deliberation and Participation* 6 (2002), 151-193.
- Monk, Paul. "How we can save democracy." *The Age*, 12 mei 2012. <http://www.theage.com.au/opinion/politics/how-we-can-save-democracy-20120510-1yfho.html> (laatst geraadpleegd op 13 april 2014).
- Price, Vincent. "Citizens Deliberating Online: Theory and Some Evidence." In *Online Deliberation: Design, Research, and Practice*, geredigeerd door Todd Davies en Seeta Peña Gangadharan, 37-58. Stanford: CSLI Publications, 2009.
- ProDemos. *De Begrotingswijzer*. <http://www.begrotingswijzer.nl/> (laatst geraadpleegd op 28 juni 2014).

Van Reybroeck, David. "Peil het volk eens terwijl het denkt." *De Correspondent*, december 2013. <https://decorrespondent.nl/512/peil-het-volk-eens-terwijl-het-denkt/51177984-1bea4480> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014).

Wall, Steven. "Perfectionism in Moral and Political Philosophy." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), geredigeerd door Edward N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/perfectionism-moral/> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014).

YourView. <http://yourview.org.au/> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014).

———. "Australia should include nuclear power in its future energy mix." <https://yourview.org.au/issues/352-Australia-should-include-nuclear-power-in-its-future-energy-mix/> (laatst geraadpleegd op 16 augustus 2014).

———. "Fairfax YourView Election Forum." <https://yourview.org.au/forums/1/> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).

———. "FAQs." <http://about.yourview.org.au/faqs.html> (laatst geraadpleegd op 14 juli 2014).

———. "Nuclear Power in Australia?" <https://yourview.org.au/forums/18-Nuclear-Power-in-Australia/> (laatst geraadpleegd op 15 augustus 2014).

———. "Same-sex marriage should be legalised." <https://yourview.org.au/issues/124-Same-sex-marriage-should-be-legalised/> (laatst geraadpleegd op 16 juli 2014).

———. "The YourView Vision." <http://about.yourview.org.au/vision.html> (laatst geraadpleegd op 15 juli 2014).